

Večerka, Radoslav

Participia ve funkci přechodníkového určení

In: Večerka, Radoslav. *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Vyd. 1.
Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, pp. 116-146

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119228>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PARTICIPIA VE FUNKCI PŘECHODNÍKOVÉHO URČENÍ

VÝZNAM A ZPŮSOB UŽITÍ

146 Velmi často se v stsl. památkách užívá PPs a PPt k vyjádření děje, jehož subjekt je totožný se subjektem věty slovesné nebo jmenné, s participiální konstrukcí v textu sousedící. Participiální obraty rozvíjejí vlastně děj takových sousedících vět, a to tak, že mají často význam blízký vedlejším větám příslovečným (stejnopodmětným s větou řídicí).

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (a) vedlejším větám časovým: *chodě že pri mori galilejscěmъ. vidě dьva bratra* Mt 4.18 Z, A, S *περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας εἶδεν...*; *pade na zemlji dobře. i prozěbъ сътвори плодъ* L 8.8 Z, M, A (*prozěbe i S*) *ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φυνὲν ἐποίησεν καρπὸν* — Kral a kdýž vzešlo, učinilo užitek; *krstъ prišedъ bali se ѓvi* Cloz 10a 31—32 *σταυρὸς εἰσελθὼν ἰατρὸς ἀνεδείχθη; ischodě že iz domu roditelъ svoichъ. ni chlěba vъzeti vъschotě* Supr 547.6—7.

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (b) vedlejším větám způsobovým v širokém smyslu toho slova, tj. i s významem nástrojovým a prostředkovým, s významem průvodních okolností apod.: *vъ четvьртогъ že strážъ nošti. ide къ нѣмъ ѓs. chodě po morju* Mt 14.25 Z, M, A, S *ἀπῆλθεν πρὸς αὐτοὺς [ὁ Ἰς] περιπατῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν; sьgrěšichъ prědauъ kьvъ nepovinvnъ Mt 27.4 Z, M, A, S ἡμαρτον παραδούς αἷμα ἀθῶνον; i prijetъ i raduje se* L 19.6 Z, M, A *καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων* — Kral a přijal jej radostně; *vъskoгъ sětuje chozdъ PsSin 42.2 ѓna tí skvthpъzъwv паревόμαι* — Kral proč... v smutku mám ustavičně choditi?; *sego radi tьesy se i tpešete da bъi chranitъ zakonъ* Cloz 2b 37—39 (Dostálův překlad „s bázní a s chvěním“ — viz str. 140); *raduje že se aleksandrъ vъskoči vъ skovradъ* Supr 157.28—29.

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (c) vedlejším větám důvodovým: *bloudite. ne vědъšte kъnigъ* Mc 12.24 Z, M *πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς* Kral *bloudite, že neznáte Písem; mьněvъša že i vъ družině sqštъ. pridete pьotъ. dьni L 2.44 Z, M, A, S νομίσαντες δὲ αὐτὸν εἶναι ἐν τῇ συνοδίᾳ ἦλθον ἡμέρας ὁδόν; estъ že vъ erměchъ na ovьci korpěli. eže naricaetъ se evreisky jezda. pьetъ pьitvorъ imoštъ J 5.2 Z, M, A ἡ ἐπιλεγομένη Ἐβραϊστὶ Βηθζαθά, πάντε στοὰς ἔχουσα; sьvъnce styděaše se poklaněvъ priemъ Cloz 10a 17—18 ἤλιος μὲν ἠσχύνετο προσκυνούμενος; žena sqšti stydi se* Supr 13.19 *γυνή οὖσα αἰσχύνου; bozi vaši togo сътворити не mogotъ. kamenvje bezduš'no i kumirije sqšte* Supr 536.8—9.

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (d) vedlejší větám podmínkovým: *vsěko crstvo razděľ se na se. zapustěetъ. i vsěko gradъ. li domъ. razděľ se na se ne stanetъ* Mt 12.25 Z *πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημόυται, καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθήσεται; li kako možešti rešti bratru tvoemu. bratre. ostavi da izъmъ sqěbъ. iže estъ vъ ocě tvoemъ. samъ brъnъna vъ ocě tvoemъ ne vide* L 6.42 Z, M *ἢ πῶς δύνασαι λέγειν τῷ ἀδελφῷ σου· ἀδελφέ, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου, αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; ky čkъ otъ vasъ. imъ sъto onъcb. i pogubly edinъ otъ nichъ. ne ostavitъ li deveti desetъ. i devetъ* L 15.4 Z, M *τίς ἀνθρώπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα καὶ ἀπολέσας ἐξ αὐτῶν ἓν οὐ καταλείπει τὰ ἐνεήκοντα — Kral kdyby někdo z vás měl sto ovec, a ztratil by jednu z nich, zdalí by nenechal devadesáti devítí; čto že kto rečetъ. more prostrъto vide i pěsъtkomъ svъvezano* Cloz 10a 5—6 *τί δ' ἂν τις εἴποι, θάλατταν ἠπλωμένην ὄρων, καὶ ψάμμω μὲν δεδεμένην.*

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (e) vedlejší větám přípustkovým: *ocí imošte ne vidíte. i uši imošte. ne slyšíte* Mc 8.18 Z, M *ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὄτα ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; ašte ubo vy zъli sqšte. uměete. daanъě blagaа daati čedomъ vašimъ. kolъmi rače ocъ vašъ* L 11.13 Z, M, A, S *εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις, ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ πατήρ; kako ty iъudei sy otъ mene piti prosiši* J 4.9 Z, M, A *πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πειν αἰτεῖς; (ne b)odi ubo pěčalъnъ brate slyšavъ έko is přědanъ bys* Cloz 3b 35—36; *tebe radi gospodъ sy. prijechъ obrazъ tvoi raba* Supr 468.30—469.1 *διὰ σέ ὁ Δεσπότης, ἔλαβον τὴν σὴν μορφήν τοῦ δούλου.*

Příklady participiálních vazeb s významem blízkým (f) vedlejší větám účelovým. Tento význam mají jednak spojení *chotě* s infinitivem; přesně vzato, samo participium *chotě* je tu možno chápat důvodově a teprve infinitiv slovesa vyjadřuje děj nebo činnost, které jsou účelem, cílem děje vyjádřeného slovesem určitým, srov. např. *napadaachъ emъ. chotěšte prikosnъti se emъ* Mc 3.10 Z, M *ὥστε ἐπιπίπτειν αὐτῷ, ἵνα αὐτοῦ ἄφωνται; pilatъ že chotě narodъ pochotъ sъtvoriti. rusti imъ varaavъ* Mc 15.15 Z, M *ὁ δὲ Πιλάτος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν; oslěpi bo imъ umъ chotě ěviti svojo silъ* Cloz 5a 12—13 *ἐπήρωσε γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν, βουλόμενος δεῖξαι τὴν οἰκειάν δύναμιν.* Tato vazba měla podobný význam jako pouhý infinitiv, jak ukazují různocnění z evangelních kodexů v dokladě *sěděše sъ slugami. viděti končeinъ* Mt 26.58 Z, M, S × *viděti chotě* A, S (na jiném místě) *ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος.*

Dále je možno tento významový odstín spatřovat u participií po slovesích pohybových, stavových apod.; to jsou však případy přechodné, které se někdy i přiřazují k vazbám po slovesích „významem neplných“ (viz §§ 120—128); příklady: *přechoditъ skvozъ bezъnaě města. ište pokoě* Mt 12.43 Z, M *διέρχεται δι' ἀνύδρον τόπων ζητοῦν ἀνάπαισιν; azъ že postavlenъ esmъ crъ otъ nego. nadъ sionomъ gorъ stojъ ego. vъzvěštaje povelěnъe gne* PsSin 2.6—7 *ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ... διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου; vъvide čkъ kъ čku prose prijěti ba* Cloz 14b 8—9 *εἰσήλθεν βροτὸς πρὸς βροτὸν, αἰτούμενος λαβεῖν τὸν θεόν.*

Konečně by bylo možno chápat někdy účelově i participia po slovesích dicendi (ačkoli tu by byla možná také interpretace způsobová), srov. např. *se že glāše iskušaje* i J 6.6 Z, M, A *τοῦτο δὲ ἔλεγεν πειράζων αὐτόν*; *se že glāše klepḗe. koejḡ sʔmḡrʔtḗjḡ choṭeāše utmḡrḗti* J 12.33 Z, M, A, S *τοῦτο δὲ ἔλεγεν σημαίνων, ποίω θανάτῳ ἡμελλεν ἀποθνήσκειν*.

147 O významové stránce přechodníkových participií platí totéž, co bylo řečeno výše při dativu absolutním (viz §§ 48—51): participia sama o sobě nevyjadřují pregnantně a vyhraněně významový odstín důvodový, podmínkový, přípustkový . . . jako takový, nýbrž jen obecně a nespecifikovaně význam průvodního děje, který velmi často mohl být dokonce chápán skoro jako paralelní s dějem verba finita. Při významové nespecifikovanosti participiálních konstrukcí v přechodníkovém užití vyplývá jejich významový odstín speciální z konkrétní, lexikálně sémantické náplně celé věty, jejíž jsou součástí. Je přirozené, že při interpretaci významového odstínu participií v takových větách záleží často i na individuálním pojetí mluvčího nebo posluchače (čtenáře) a že je pak ovšem možno pojímat některé doklady i několikerým způsobem, zvláště jde-li o sémantické odstíny vnitřně si blízké. Zejména pojetí časové přechází plynule k významovým odstínům jiným; proto je mnohdy těžko určit, jde-li v daném případě o významový odstín časový, nebo např. o důvodový, srov. třeba *slýšavṭše eliko sʔtvareāše pridoše kṭ ḡmmu* Mc 3.8 Z, M *ἀκούοντες, ὅσα ἐποίησεν, ἦλθον πρὸς αὐτόν* (= „když slyšeli“?, „protože slyšeli“?); *i sʔmḡte se zachariē vidḗvṭ* L 1. 12 Z, M, A *καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν; vʔzdrrevʔnovachʔ na bezakonʔnyje mirʔ grḗšʔnikʔ vidje* PsSin 72.3 *ἐζήλωσα ἐπὶ ἀνόμοις εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν*; apod.

Podobně existuje např. vnitřní sémantická souvislost i mezi možným pojetím prostředkovým a důvodovým v dokladech, jako jsou třeba *rastoči imḗvte svoe žnyv blqṭvno* L 15.13 Z, M, A, S *δυσκόρησεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως* (= „tím že“?, „protože“?); atd.

Nejednoznačná je však významová interpretace některých dokladů nejen při významech vnitřně blízkých, příbuzných (takže je prakticky možno chápat je jako různé odstíny významu v podstatě jednoho), nýbrž i při významech značně si sémanticky vzdálených a vnitřně nesourodých, ba protikladných (takže každý by pak znamenal něco zásadně jiného než druhý, jeden by přímo vylučoval druhý). V takovém případě není význam participiální vazby určován jen lexikálně sémantickou náplní věty, jejíž je participiální obrat součástí, nýbrž celým širokým kontextem. Např. participiální konstrukce v následujících dokladech — pozorovaných izolovaně vně kontextu — mohli bychom chápat buď jako důvodové, nebo jako přípustkové, přestože podle záměru autorů těchto vět mohlo jít vždy jen o jeden z těchto významů, navzájem zcela neslučitelných: *člvkṭ vo-čvsti sy ne razumḗ* PsSin 48.21 *ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν; potomʔ že sʔ pionomʔ sʔšti jḗta bystʔ vʔ gohḗniṭ tomʔ* Supr

132.16—17 και ἦν πλεῖστα διατριβουσα μετὰ τοῦ Πιονίου καὶ συνελήφθη ἐν τῷ διωγμῷ τούτῳ.

Význam participiálných obrátů v podobných větách je tedy určen nejen konkrétním, věcným významem příslušných vět samých, nýbrž smyslem celého jejich okolí.

Z toho, že (přechodníková) participia mohou mít v některých případech významový odstín časový, v jiných důvodový, v jiných podmínkový atp. (bez nějakého rozlišení formálního), a dále z toho, že se na tomto významovém odstínění participií podílí věcný obsah celé participiální věty a někdy dokonce i celkový širší kontext, lze usuzovat, že participia sama nevyjadřovala ani význam časový, ani důvodový, ani podmínkový atd. jako takový, nýbrž jen obecně a nespecifikovaně význam dějové průvodnosti (a někdy skoro až paralelnosti s dějem určitého slovesa).

I ve funkci přechodníkové označují PP děj současný se slovesem určitým a PPt 148 děj předčasný, ať je slovesný přísudek v kterémkoli čase (srov. podobné poměry i u jiných typů participiálních vazeb).¹

PPs s tímto časovým významem je tak dosvědčeno u slovesa

v přítomnosti, srov. např. *ἰ σὺ μῆσαιε σε σκαζοὺς σὺ δέτῃμι* Supr 332.24—25 *συναγάλλομαι σκριπῶν*;

v imperfektu, srov. např. *ρογααχοῦ σε ἐπι βυζοῦτε ἰ* L 22.63 Z, M *ἐνέπαιζον αὐτῷ δέροντες*;

v aoristu, srov. např. *σὺ οἴσταισε ὑκυρε. γλήροῦτε* PsSin 70.10—11 *ἐβουλεύσαντο ... λέγοντες*;

v perfektu, srov. např. *sy na rasponě. ὑkusilъ esi. iz goby ocъta* Euch 42b 14—15;

ve futuru, srov. např. *ašte komu bratrъ umъretъ. imy ženq. ἰ τὸ βεστέδωντὸ βoдетъ. da poimetъ bratrъ ego ženq* L 20.28 Z, M *ἐάν τινος ἀδελφός ἀποθάνη ἔχων γυναῖκα, καὶ οὗτος ἀτεκνος ἦ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφός αὐτοῦ τὴν γυναῖκα*;

v imperativu, srov. např. *ischodeῖte iz domu. li iz grada togo. otъtresete. prachъ otъ nogъ vašichъ* Mt 10.14 Z, M *ἐξερχόμενοι ἔξω τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκεῖνης ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν ἐκ τῶν ποδῶν*;

¹ Za nesprávnou pokládám Rudněnovu interpretaci některých dokladů s minulým participiem, které prý vyjadřuje děj současný s dějem verba finita v případech, jako např. *ὑstavъ moljaše strégroῡteje vojny glagole imъ* Supr 16.13; *ἰ privedъ ego kъ stivumu kononu sъvezavъ sъ kradenyimъ slavnikomъ chulěaše glagole* Supr 41.17 (ČSJLD SSSR 1956, č. 1, str. 30). Jde tu zřejmě o předčasnost.

Stejně nesouhlasím ani s tím, že by přítomná participia nedokonavých sloves vyjadřovala děj předčasný před dějem verba finita v případech, jako jsou třeba *sija že otъvērъ priemъše. ὑ četvrti denъ maria mēseca. izidosta radujoῡta se ἰ pojoῡta glagolasta* Supr. 14.7; *žetělene že ovi klicaacho ovi tečaacho ὑ slědъ vьka. ἰ ne postigrъše ego vratidъ se. mati že ego ἰ ne ispočivъši vъzděvъši ročē ἰ tekōῡti ide plačōῡti se do staago moῡza* Supr 43.24 (tamt. 32).

v kondicionálu, srov. např. *ašte vč t'ürě i sidoně sily biše byly. byvčžerje vč vajm. drevlě. ubo vč vrětišti i ropelě. sědešte pokaali se biše* L 10.13 Z, M *πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῶ καθήμενοι μετενόησαν.*

PPt vyjadřuje předčasnost k ději slovesa určitého ve všech časech a modech, a to v přítomnosti, srov. např. *ostavšer bo zapovědč bžžq. držžite prědaaniě čška* Mc 7.8 Z, M *ἀφέντες (γάρ) τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων;*

v imperfektu, srov. např. *načšnč že otč mosea i otč vsěčhč prorokč. sčkazašer ima. vč vsěčhč k'ňigachč sebe radi* Supr 478.2—4;

v aoristu, srov. např. *včznesč nizčvntčžer mje* PsSin 101.11 *ἐπάρας κατέροραζάς με;*

v perfektu, srov. např. *umčnožilč esi na mně veličestvo tvoe. i obraščt uičšilč mje esi* PsSin 70.21 *καὶ ἐπιστρέψας παρεκάλεσάς με;*

ve futuru, srov. např. *i priščdč mčženiče priimeši vč komaněchč* Supr 16.6—7 *καὶ ἐλθὼν μαρτύρει ἐν Κομάναις;*

v imperativu, srov. např. *šdč pokaži se ierěovi* L 5.14 Z, M *ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ;*

v kondicionálu, srov. např. *i priščdč azč. včželč ubo bimč svoe* Mt 25.27 Z, M, A, S *καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμόν.*

Kromě toho je minulé participium dosvědčeno i ve funkci přechodníku v beze-sponové nominální větě, srov. *kako bo ne bogatč vsemu miru žiznč. i sčpsenč sčtežanč. kako ne bogaty iosišt darč priimč. pitějščtago i vsč. i vsěmi obladajošta* Cloz 14b 28—31 *πῶς γὰρ οὐ πλούσιος τὴν τοῦ κόσμου ζωὴν καὶ σωτηρίαν κτησάμενος; πῶς οὐ πλούσιος Ἰωσήφ δῶρον δεξάμενος τὸν πάντα τρέφοντα καὶ πάντων δεσπόζοντα* (A. Dostál překládá: „Jak (by) přeče ne(byl) bohat, když získal život a spásu celého světa? Jak (by) ne(byl) bohat Josef, přijav darem toho, jenž i všechny živí“ — str. 306).

Z uvedené charakteristiky časové platnosti přechodníkových participií se vymykají jen participia s významovým odstínem účelovým, neboť děj, který je účelem, cílem děje slovesa určitého, musí nutně následovat až po něm. Všechny 3 typy participiálních konstrukcí účelových jsou však speciální, jak jsme viděli výše, takže v podstatě neodporují uvedené charakteristice ani ony.

Varianty z evangelních kodexů, jako² Mt 12.9 Z × M (řec. pouze min.); Mt 14.28 S × Z, M, A (řec. pouze min.); Mt 14.30 Z, M, S × A (řec. pouze přít.); Mt 21.18 Z_b × M (řec. pouze přít.); Mc 6.20 Z, M × A (řec. ve variantách přít. i min.); L 8.15 Z, A × M (řec. ve variantách přít. i min.); L 11.17 Z × M (řec. pouze min.); L 18.36 Z × M, A (řec. pouze min.); J 18.18 S × Z, A (řec. pouze min.), jsou patrně založeny na různém pojetí těchto míst při opisování, případně vznikly při revizi textu příklonem k příslušnému znění řeckému.

² V památkách uvedených před znaménkem × je PPs, v památkách uvedených po něm je PPt.

Správnost názoru, že přechodníková participia měla již v staroslověnských památkách kanonických význam děje průvodního a (nespecifikovaně) příslovečného, lze kromě čtenářské analýzy a interpretace, snažící se vystihnout smysl každého dokladu (která by však mohla být subjektivní), podepřít i některými ukazateli rázu objektivního.

Je to jednak pozoruhodný fakt, že se participií mohlo užívat paralelně s jinými výrazy adverbiální povahy, srov. např. *сꙋгрѣшихъ. воелю ли не воелю. сꙋре. ли бѣде. лихою ѣдию и пиѣнствомъ* Euch 68a 17—19, ba i s vedlejší větou příslovečnou, srov. např. *народѣ иже стоѣхъ об онѣ полѣ морѣ. видѣвъ ѣко кораблѣ иногѣ не бѣ ту. тꙋкꙋмо едина тѣ. въ нѣже вѣидѣо ученици егѣ. и ѣко не вѣиде сꙋ ученикꙋ свои ми и с. въ кораблѣ. нѣ едина ученици егѣ идѣ. и ини прѣидѣо корабли отъ тивериѣды. близъ мѣста. идеже ѣше члѣбы. хвалѣо въздавъ сꙋ гу. егда же видѣше народи. ѣко и с не бꙋстѣ ту. ни ученикѣ егѣ. влѣзѣо сами въ кораблѣ J 6.22—24 Z, M (A *видѣвъше*) *ὁ ὄχλος... εἶδον (||ιδῶν) ... ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος; jegda prizvvanъ bystѣ къ гу. и моѣченъ бꙋвъ. сꙋрꙋсаноје се остави на наказаније намъ Supr 124.17—19 ὅτε ἐκλήθη... καὶ ἐμαρτύρησε... κατέλιπεν.**

Dalším potvrzením této významové analýzy jsou některé rysy překladatelské techniky stsl. památek, vztah stsl. participií a jiných synonymních prostředků k řeckým předlohám.

(a) V staroslověnštině se přechodníkových participií užívá i za jiné prostředky řecké,³ a to za

výrazy povahy adverbiální (prosté nebo předložkové pády jmen apod.), srov. např. *и не обинује се слово глааше* Mc 8.32 Z, M *καὶ παρησία τὸν λόγον ἐλάλει* (a stejně se řecké *παρησία* překládá staroslověnským *не обинује се* ještě ve verších J 7.26, 10.24, 11.14, 16.25, 16.29 a 18.20); *пакꙋ убо мало прѣмудивъ въ тꙋжде день. прѣиде тꙋжде маломѣстѣ къ блаженуумꙋ григору Supr 120.8—10 μετ' ὀλίγον... ἔρχεται; въ тꙋ дни ѣти быше си сꙋ савинио. и сꙋ askliprijemъ постѣште се Supr 124.30—125.1 ἐν νηστείᾳ; и рече нарꙋгаје се Supr 130.10—11 φησὶν εἰρωνείᾳ; обѣшташе же се некотори отъ нѣчкѣ чꙋслѣм' четыри десѣти. добѣје сꙋчодивѣше сꙋконоѣчати се Supr 175.7—10 ἐν γενναίότητι τελειωθῆναι; вꙋзꙋрꙋѣо ли зꙋвы то бојѣ се Supr 240.16—17 βοήσω μετὰ κραυγῆς; млѣчѣшти молитꙋ творѣаше Supr 391.18—19 κατὰ δὲ τὸ σιωπώμενον τὴν πρᾶσβείαν ἐξόφαιεν; блаженнꙋ прꙋздѣнствꙋјѣште зꙋрѣшти jeho Supr 506.14—15 οἱ καθ' ἑκάστη πανήγꙋριω ὀρῶντες αὐτόν;*

(substantivizované) infinitivy (s тоꙋ nebo s ἐν τῷ), srov. např. *вꙋспꙋројо имени твоѣму въ вѣкꙋ. въздаје молитꙋ мою дне дне PsSin 60.9 οὕτως ψαλῶ τῷ ὀνόματι σου εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τοῦ ἀποδοῦναι με τὰς εὐχὰς μου; ту сѣдомъ и плака-*

³ Příklady ze Supr uvádím podle Angelonové, *Ptzip.* 25—38, Sloáského, *Übertragung* 15 a Marguliése, *D. altisl. Cod. Supr.* 142—143.

χομητ̄ s̄je pom̄ljenov̄še siona PsSin 136.1 ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών;

příslowečné věty spojkové, uvozené spojkami

ὡς, srov. např. i stazy ich̄v viděnt̄ reče k nim̄b Supr 108.16 ὡς εἶδεν αὐτοὺς δάκρυα; poim̄t̄še že jego voini vedoš̄e nad̄t br̄ęḡt̄ r̄ęky Supr 154.1—2 ὡς δὲ παρελάμβανον αὐτόν; i ne chot̄e glagoł̄e i ty st̄blazni s̄e Supr 237.27—28 ὡς οὐ θέλεις, λαλῶν πέπτωκας;

ei, srov. např. podam̄t̄ že jemu braš̄no. i prostert̄ r̄ok̄ v̄zem̄t̄ da jast̄ Supr 27.27—28 ἐπιδώσω δὲ αὐτῷ βρω̄σιν εἰ ἐκτείνει χεῖρα καὶ ἐπιλαβόμενος φάγοι;

ὅτι, srov. např. to bo eũaggelist̄ zaš̄ticaj̄e reče Supr 412.17 ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνέξατο, ὁ εὐαγγελιστῆς, φησί;

ina, srov. např.⁴ da prost̄rem̄t̄ s̄e. blagod̄eti v̄zem̄t̄j̄ošte Supr 54.9—10 ἐπιτείνωμεν, ina t̄h̄n ch̄r̄in kom̄s̄ōmed̄a; i ne str̄aš̄e glagoł̄o. n̄b rač̄e utv̄r̄đ̄d̄aj̄e Supr 421.10—11 καὶ ταῦτα, οὐχ ina φοβήσω λέγω, ἀλλ' ina ἀσφαλίσωμαι;

verbum finitum v několikanasobném přísudku, srov. např. i v' s̄e sedm̄b umr̄ěše. ne ostav̄n̄še ěrd̄t̄ L 20.31 Z, M καὶ πάντες οἱ ἐπτά οὐ κατέλιπον τέκνα καὶ ἀπέθανον; i věr̄o im̄t̄ ěk̄t̄ slovesi ež̄e reče emu is̄. id̄eāše J 4.50 Z, M, A ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ, ᾧ εἶπεν . . . , καὶ ἐπορεύετο; na b̄a v̄rv̄n̄aj̄e n̄ne (!) uboj̄e s̄je PsSin 55.12 ἐπὶ τῷ θεῷ ἠλπισα, οὐ φοβηθήσομαι (viz ještě 77.50); sv̄ěti ne st̄m̄ěet̄ v̄zeml̄e sv̄ět̄ ot̄ r̄as̄p̄inaj̄ošt̄ich̄t̄ Cloz 11a 40—11b 1 φαίνειν οὐ τολμᾷ· ἀρπάζει τῶν σταυροῦντων τὸ φῶς; priš̄ed̄t̄še roj̄eš̄e v̄asiliska Supr 20.20 ἐξηλθον καὶ εἰσήνεγκαν; i tastaan̄t̄ s̄e led̄t̄ byst̄t̄ voda top̄la Supr 78.1 καὶ ἐλύθη τὸ κρύος καὶ ἐγένετο τὸ ὕδωρ θερμόν; raz̄um̄ěv' jako prib̄ěḡy v̄ baň̄o. ne prič̄'ten̄t̄ byst̄t̄ k nim̄b. i v̄z̄bn̄uđ̄d̄ v̄s̄e str̄ęḡoštej̄e. i sv̄n̄rt̄ęt̄ r̄izy s̄b sebe na lica ich̄t̄. v̄skoči v̄ ezero Supr 78.14—18 ἔγνω . . . καὶ ἐξυπνίσας . . . εἰσεπήδησεν (viz ještě 120.3—4; 120.5; 152.5—6; 259.5—6; 376.14; 515.14—16).

151 A naopak řecká participia v přechodníkové funkci bývají někdy v stsl. památkách přeložena jiným prostředkem, a to⁵

výrazem povahy adverbialní, srov. např. pride že i simon̄b petr̄t̄ v̄ sl̄ěd̄t̄ ego J 20.6 M, A ἔρχεται . . . Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ; oni tebaach̄o v̄ sl̄ěd̄t̄ v̄lka Supr 43.25—26 οἱ δὲ ἐπέτρεχον ἐπιδιώκοντες τὸ θηρίον; i tože po sk̄ođu. simi

⁴ Za řecký obrat s ina je v stsl. někdy i chot̄e s infinitivem příslušného slovesa (srov. též § 146), např. napadaach̄o em̄. chot̄ěš̄te prik̄osm̄oši s̄e em̄ Mc 3.10 Z, M ὥστε ἐπιπίπτειν αὐτῷ, ina αὐτοῦ ἄγωνται; si gl̄o ne chot̄e ustraš̄iti. n̄b utv̄r̄đ̄iti Cloz 8b 1—2 ταῦτα λέγω οὐχ ina φοβήσω μόνον, ἀλλ' ina ἀσφαλίσωμαι. Ze tento způsob vyjadřovat účel je dobře slovanský a v starších fázích slovanských jazyků oblíbený, ukazují např. i st̄. doklady ze Čtenie, v nichž je chit̄ s infinitivem i na místech, kde má stsl. překlad supinum nebo prostý infinitiv, srov. co ch̄tiece j̄ste vid̄ěti v̄yš̄li Mt 11.7 Čtenie × česo vid̄ět̄ izidete Z; (podobně ještě Mt 11.8, Mt 11.9); sama prij̄ěla od kraj̄ sv̄ěta, ch̄tieci s̄lyš̄ěti m̄údrost̄ Salom̄unovu Mt 12.42 Čtenie × pride ot̄ konec̄ zeml̄e, s̄lyš̄at̄ př̄m̄ođ̄rosti solomon̄e Z; i j̄diechu v̄šick̄ni, ch̄tiece s̄e os̄v̄ěđ̄iti L 2.3 Čtenie × i id̄each̄o vsi kož̄do. nap̄'sati s̄e Z.

⁵ Podle Angelovové, Ptzip. 1—23, Stoňského, Übertragung — porůznu, Marguliése, D. altksl. Cod. Supr. 142—143.

ubo glagoly otъganjaše paŭla Supr 170.9—10 και τοῦτο λιμώττων; δ'να μοῦζα ντ
bĕlachъ rizachъ sьnidosta kъ vodĕ Supr 235.15—16 λευκοσχημονοῦντες;

spojkovou větou s

ašte, srov. např. dobra že ježe otъ milosti byvaatъ. ašte jestъ prazdъno sъ blōdniky
iždenetъ se Supr 371.20—23 τῶν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης καλῶν ἔρημοις οὐσα...
ἐκβάλλεται;

bo, srov. např. uboja bo se moŭky da tĕmъ ne da namъ prĕiti Supr 151.24—25
πάντας φόβηθεις τὰς βασάνους...;

da, srov. např. na jed'no tĕbъjo zъrĕachъ na svoje pronыgъstvo. jakože tĕmъ
da odelĕjotъ Supr 444.6—8 πρὸς ἓν... ἑώρων, τὴν... πονηρίαν, ὡς ταύτη
περιεσάμενοι;

slovesným tvarem určitým (paralelním s přísudkem), srov. např. sъbъraše
se starci. sъvĕtъ že sъvorъše. sъrebro mnogo daše voinomъ Mt 28.12 Z, M, A, S
συναχθέντες... συμβουλιόν τε λαβόντες... ἔδωκαν; i rĕino na oči ego. vъzloži ročĕ
na nъ. vъprašaše i Mc 8.23 Z, M και πτόσας εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ ἐπιθεις τὰς χεῖρας
αὐτῷ ἐπηρώτα αὐτόν; i sъgleda vъse. pozdĕ že sōštъu časъ. izide vъ vitanijō. sъ obĕma
na desĕte Mc 11.11 Z, M και περιβλεψάμενος πάντα ὄψε ἡδὴ οὐσης τῆς ὥρας ἐξῆλθεν
εἰς Βηθανίαν μετὰ τῶν δώδεκα; i javi se jemu gъ i reče Supr 15.29 και ὀφθεις αὐτῷ
ὁ κύριος εἶπεν; da ostavimъ žiznodavъca. i poklonimъ se bogomъ stuždimъ Supr
176.17—19 καταλείψαντες... προσκυνήσωμεν; prizъva d'va boljarina. imĕ jed'nomu
satornikъ. a drugomu viktor'. prĕdastъ ima prĕpodobъnaago Supr 195.18—20
προσκαλεσάμενος... παρέδωκε (viz ještě 263.7—9; 268.30—269.3; 286.27—29;
295.28—30; 299.5—6; 352.17—18; 505.15—16).

Zvláštním typem překladu řeckých konstrukcí P + V (= participium + verbum finitum)
jsou v staroslověnině souvětí odporovací, v nichž verbum finitum stojí po odporovací spojce
(které nemá odpovídající řeckou předlohu), tedy schematicky V + nъ + V, srov. ne moŭze stati
protivō ratnikomъ. nъ plešti vъdavnъ pobĕže otъ lica ichъ Supr 196.13—15 μη δυναθεις... ἤρξατο
φεύγειν; ne poslūda bratъ. nъ otide rotemъ Supr 291.1 μη πεισθεις... ἀνεχώρησεν.

Doklady uvedené v § 150 i v § 151 ukazují jasně na to, že stsl. participia měla 152
význam příslovečný různých odstínů i význam blízký (paralelně pojatému) nezá-
vislému určitému slovesu. Doklady citované v § 150 o tom svědčí přímo, protože
participium staroslověnské je v nich přímo překladem příslušného jiného prostředku
řeckého. Doklady uvedené v § 151 o tom svědčí nepřímě, neboť ukazují, že různé
významové odstíny adverbialní a významovou blízkost k určitému slovesu mohla
mít v pojetí starých překladatelů, případně upravovatelů, přechodníková participia
řecká. A protože ta byla jinak v staroslověnině daleko nejčastěji překládána také
participii, měla zjevně i přechodníková participia staroslověnská jako jejich nej-
běžnější překladový ekvivalent pro písaře nejstarších památek stejné významové
zabarvení.

153 K stejnému závěru o významové hodnotě stsl. přechodníkových participií vede i pozorování variant, v nichž stojí v některých památkách proti participiu jiný prostředek s ním synonymní.

Bývá to jednak výraz příslovečný, srov. např. *se nyně ne obinuje se glagoleši* J 16.29 M, A, S (Z bez *ne*) × *se nynja sʒ drʒznoveniemʒ glěši*, S (na jiném místě) *ἴδε νῦν ἐν παροησίᾳ λαλεῖς* (podobně J 16.25); *egda pridq na nʒ sʒ orqʒi i drʒkolʒmi. svěšte i světilʒnikiʒ imoʒšte. gla* Cloz 4b 40—5a 2 × *pridoše, na nʒ. sʒ drěvesy i sʒ svěštami* Supr 412.11—12 *ὅτε ἐπήλθον αὐτῷ μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων, λαμπάδας καὶ φανούς ἔχοντες, λέγει.*

Je to dále vedlejší věta s *jegda* nebo s *jako*, srov. *dělatele že viděvʒše sna ego rěše kʒ sebě* Mt 21.38 S (Z_b *uzrěvʒše*) × *dělatele že egda uzivʒrěše snʒ. rěše vʒ sebě* M, A *οἱ δὲ γεωργοὶ ἰδόντες τὸν υἱὸν εἶπον; ἰσʒ že viděvʒ ʒq plačʒqʒo se. i ijudeje prišedʒšezje sʒ nejʒ plačʒqʒe se. zaprěti dčhu* J 11.33 A × *is že éko vidě ʒq plačʒqʒo se zaprěti duchu* Z, M, S *ὡς εἶδεν.*

Dáleko nejčastěji se však přechodníkové participium střídá s určitým tvarem slovesným. Těchto variant je značné množství a je možno pro lepší přehlednost rozdělit je do několika skupin.

Byl by to především typ charakterizovaný střídáním V + P (nebo naopak P + V) × V + V, např. *i pristqʒp edinʒ kʒnižʒnikʒ rěče emu* Mt 8.19 Z, M, A × *pri-stqʒp i S καὶ προσελθὼν εἰς γραμματεὺς εἶπεν*. Některá taková různočtení jsou patrně vyvolána příklonem k různému znění řecké předlohy, již bylo užito k úpravě textu při jeho dalším opisování, jako např. *vʒstavʒ. vʒzʒmi odrʒ tʒoi* Mt 9.6 Z, M × *vʒstani* A, S *ἔγειρεῖς* (// *ἔγειρε*) *ἄρὸν σου τὴν κλίνην* (a podobně zaznamenává ve svém aparátu Soden příslušná řecká různočtení ještě k těmto variantám ze čtyř stsl. evangelních kodexů: Mt 14.19 Z, M × A, S; Mt 19.16 S × Z_b, M, A; Mt 21.6—7 Z_b, M, A × S; Mc 15.1 M × Z; Mc 15.43 A × Z, M; L 8.29 M, A, S × Z; L 17.14 Z, M, A × S; L 17.20 M × Z; L 24.43 A × M). K mnohem většímu počtu stsl. variant však Soden žádná řecká různočtení neuvádí (v řecké předloze je tu vesměs jen participium); jsou to kromě citovaného už verše Mt 8.19 ještě tato místa další: Mt 4.2 Z, S × A; Mt 8.18 Z, A, S × M; Mt 10.1 Z, A × M, S; Mt 17.19 M, A × S; Mt 20.30 M, A × Z_b, S; Mt 22.7 Z_b × M; Mt 25.24 Z, M, A × S; Mt 27.3 M, A, S × Z; Mc 1.40 M, A × Z, S; Mc 6.26 A × Z, M; Mc 7.2 M × Z; Mc 10.21 M × Z; Mc 11.13 M × Z; L 8.54 Z, M, A × S; L 9.1 Z, M, A × S; L 14.7 Z, M, A × S; L 17.19 Z, M × A; L 20.36 M × Z; L 22.44 M, S × Z, A; L 23.52 M × Z, J 6.5 M, A × Z; J 12.12—13 Z, M, A × S; J 12.14 M, A, S × Z; J 13.1 Z, M × S.

Zvláštní případy představují varianty ve dvou následujících dokladech; různé znění stsl. textu je zjevně vyvoláno příklonem k různým řeckým předlohám, jejichž znění v obou těchto případech Soden zachycuje: *i načʒnʒ plakaaše se* Mc 14.72 Z × *i načʒnʒ plakati se* M *καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιεν* (// *ἤρξατο κλαίειν*); *i rěčʒtʒ glʒq vʒmʒ. ne věmʒ vʒsʒ* L 13.27 Z, M, A × *i rěčʒtʒ glě* S *λέγω* (// *λέγων*).

Složitější střídání participia a určitého tvaru slovesného představuje typ $V + P \times P + V$, např. *i pristopise kb nemu učenici ego gl̄h̄ste* Mt 13.36 Z, M \times *pristopise že učenici ego. řeše emu* A και προσήλθον αὐτῶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες. I v tomto případě jsou někdy dosvědčeny příslušné varianty řecké, jako např. *junoša eterb pristopri kb isvi. mole i i gl̄e* Mt 19.16A, S \times *i se eterb pristopri řeše emu* M, Z₆ εἰς προσελθὼν αὐτῶ εἶπεν (// προσήλθεν τῷ Ἰω γωνυπειῶν αὐτὸν καὶ λέγων) (srov. ještě L 3.18 Z \times M, A, S), v některých případech je však zaznamenáno řecké znění jen jedno, a to buď $P + V$ (Mc 9.24 Z, M, A \times S), nebo $V + P$ (L 8.49 M, A \times Z, S; L 17.16 Z, M \times A [S má $V + V$]).

Někdy se ve variantách evangelních kodexů objevuje i složitější střídání participií a určitých tvarů slovesných, srov. *i abbe v̄sta p̄k̄d̄b̄ h̄imi. v̄z̄em̄b̄ na h̄em̄b̄že lež̄aaše ide v̄b dom̄b svoi* L 5.25 Z \times *v̄stav̄b v̄z̄em̄b ... ide* M \times *v̄stav ... v̄z̄em̄b ... i ide* A \times *v̄sta ... v̄z̄em̄b ... i ide* S και παραχρημα ἀνάστας ἐνώπιον αὐτῶν ἄρας, ἐφ' ὃ κατέκειτο, ἀπήλθεν.

Pozoruhodný je dále početný typ variant, v němž se při spojení dvou určitých tvarů slovesných objevuje navíc *i*, které není ve variantě s participiem, tedy $V + P$ (nebo $P + V$) $\times V + i + V$, např. *i sv̄br̄av̄b v̄s̄e archiereje i kb̄n̄iž̄bn̄iky l̄j̄ud̄b̄skyje. v̄b̄prašaše je* Mt 2.4 A \times *i sv̄bra v̄s̄e archiereje. i kb̄n̄iž̄bn̄iky l̄j̄ud̄b̄skyje. i v̄b̄prašaše e* S και συναγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν. K některým takovým stsl. různocštením najdeme u Sodena i odpovídající různocštení řecká, a to buď v úplnosti $P \times V + \text{καὶ}$ (nebo $\text{καὶ} + V$), srov. např. *tygda upodobi se c̄rs̄ie n̄sk̄oe. 10 d̄ev̄b. ježe prim̄b̄šje sv̄t̄il̄bn̄iky svoje. izidoše protiv̄o ž̄emichu* Mt 25.1 Z, M, A \times *eže priēše sv̄t̄il̄bn̄iky svoje i izido* S λαβοῦσαι (// ἔλαβον ... καὶ) ἐξήλθον (a podobně ještě Mt 4.3 A, S \times Z; Mt 26.60—61 Z, M, A \times S; Mc 10.32 Z, M, A \times S; Mc 14.61 Z \times M; L 6.4 A \times M; L 8.8 Z, M, A \times S; L 13.15 Z \times M), nebo jen *καὶ* $\times 0$ (srov. Mt 9.5 Z, M \times A, S; Mc 2.12 Z, S \times M; Mc 5.30 Z, M, S \times A; J 18.12—13 S \times Z, M, A; J 21.11 A \times Z, M, S), nebo jen $V \times P$ (srov. Mt 9.18 M, A \times S; Mt 13.54 Z, M, A \times S). Většinou však v Sodenově aparátu různocštení není: má buď jen čtení $V + P$ (nebo $P + V$), např. *molešte že se ne lich̄o gl̄ēte* Mt 6.7 Z, M, S \times *m̄l̄te že se i ne lich̄o gl̄ēte* A προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε (srov. ještě Mt 8.3 Z, M, S \times A; Mt 9.1 Z, M, A \times S; Mt 14.30 Z, M, A \times S; Mt 15.32 Z, M, A \times S; Mt 17.27 Z, M, A \times S; Mt 21.1—2 Z₆, A, S \times M; Mt 21.10 Z₆, M \times S; Mt 26.10 Z, M, A \times S; Mt 26.25 Z, M, A \times S; Mt 27.25 Z, M, A \times S; Mt 27.35 Z, M \times A, S; Mt 27.50 Z, M, A \times S; Mc 2.8 Z, M, S \times A; Mc 6.5 M \times Z; L 5.26 Z, M, S \times A; L 8.15 Z, M, A \times S; L 10.30 Z, M, S \times A; L 13.19 Z, M, A \times S; L 20.27 M \times Z), nebo naopak jen čtení $V + \text{καὶ} + V$, např. *jety gl̄e* Mt 14.31 A \times *jet̄b̄ i. i gl̄a emu* Z, M, S ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτῶ (srov. ještě Mt 18.2—3 A \times Z₆, M, S; Mc 9.18 S \times Z, M, A; L 9.42 S \times Z, M, A; J 1.49 A \times Z, M, S (?); J 1.50 S \times Z, M, A; J 1.51 A \times Z, M, S; J 3.3 A \times Z, M; J 4.13 A \times Z, M; J 6.43 A \times Z, M; J 7.16 A \times Z, M; J 7.20 A \times Z, M; J 10.24 A \times Z, M; J 16.19 A \times Z, M, S; J 20.28 A \times Z, M).

Jsou dále dosvědčeny i „trojvarianty“ tohoto druhu, totiž typ $P + V$ (nebo $V + P$) $\times V + V \times V + i + V$, např. *ἄνοιξις τῆς θύρας σου καὶ ἐξέρξεις ἐξ αὐτῆς καὶ ἐξέρξεις ἐξ αὐτῆς* Mt 6.6 $Z \times \text{zatvori dvěri tvoje. pomoli se M} \times \text{zatvori dvěri tvoje i pomoli se A, S εἰσελθε εἰς τὸ ταμειῖόν σου καὶ κλείσας τὴν θύραν σου πρόσευξαι τῷ πατρὶ σου (srov. ještě L 11.7 S $\times Z$ [zvl. případ], $M \times A$; L 24.15 $M \times A \times Z$; L 24.52 $M \times A$; J 2.15 $Z \times M \times A$; J 18.10 $A \times S \times Z, M$).$

A jsou konečně i složitější případy střídání $V \times P$ (eventuálně i s i nebo bez i), srov. např. *ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὅταν ἕκαστος ἀφῆκε τὸν ἑαυτόν καὶ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ ἑσθῆκε μετὰ τοῦ κυρίου* Mc 15.24 $Z, M \times i$ *raspenbše i. razděliše rízy ego. metajšete žřebije o ne* A $\times i$ *raspenbše i. razděliše rízy ego. i metaše žřebije o ne* S (*καὶ διαμερίζονται (|| ἐκάστηρο διαμερίζοντες τὰ ἰμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον; i viděť isa pade nicť. molě se emu i glě* L 5.12 $Z. \times i$ *viděť isa padť nicť moli se emu glě* M *καὶ ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον ἐδεήθη αὐτοῦ λέγων* (viz ještě Mt 17.14–15, L 2.25, L 4.20, J 13.12).

Další typ střídání $P \times V$ je uveden níže (§ 159).

I když do střídání přechodníkového participia a určitého tvaru slovesného v stsl. evangelních památkách zasáhla v mnoha případech zjevně svým tlakem řecká předloha, přece jen tento neobyčejně rozsáhlý a vnitřně tak různorodý materiál variant je myslím pádným svědectvím zaměnitelnosti obou těchto prostředků. Bylo by však unáhlené hodnotit fakt zaměnitelnosti participia a určitého tvaru slovesného jako důkaz jejich naprosté sémantické a funkční koincidence. Participium se totiž může s určitým tvarem slovesným střídát nikoli libovolně, nýbrž jen v jistých případech, a to při vyjadřování několika (souběžných) dějů přisuzovaných zpravidla společnému podmětu; pouze v takové řadě přísudků může být jeden její článek vyjádřen participiem. Určitý tvar slovesný představuje syntakticky bezpříznakový člen uvedené dvojice prostředků, neboť je ho možno užít jako přísudku kdykoli na místě participia: řada přísudků vyjádřených pouze určitými tvary slovesnými je dobře doložena (viz např. některé doklady uvedené ve variantovém materiálu). Participium představuje syntakticky příznakový člen uvedené dvojice prostředků, neboť ho běžně není možno užít jako přísudku místo určitého tvaru slovesného kdykoli: neexistuje řada přísudků vyjádřených pouze participii, vždy bývá aspoň jeden z nich vyjádřen určitým tvarem slovesným^{5a}. Jako „příznak“ participia jeví se nám pak podle toho, co víme o způsobu jeho užívání, v rovině sémantické odstín „dějové průvodnosti“ (v rovině funkční by to byla „vedlejší“ predikativnost). Střídání přechodníkových participií a určitých tvarů slovesných v různoceteních stsl. evangelií proto není pouhou náhradou jedné výrazové „slupky“ druhou při zcela totožném významu, nýbrž znamená vždy také střídání významových odstínů. Jestliže tedy nedosvědčuje významovou totožnost obou prostředků, představuje aspoň důkaz o jejich vzájemné významové blízkosti, příbuznosti; bez ní by takové zaměňování nebylo možné.

^{5a} O (řídkých) případech s participiem samostatně přísudkovým viz §§ 115–119.

Syntaktickou funkcí přechodníkových participií je obtížné přesně a beze zbytku vystihnout i v současných slovanských jazycích a tím obtížnější je to pro jejich období starší. Tato funkční nevyhraněnost participiálních konstrukcí je důsledek jejich původu.

Jeho výklad podal už více než před půl stoletím J. Zubatý v souvislosti s výkladem o vývoj doplňku (nebo slovy Zubatého „přísudkového, výrokového přívlastku“). Zubatý předpokládal, že adjektivní určení děje bylo v ide. jazycích možné původně jen výrokovými přívlastky („rychlý přicházím“), protože jsou v starších obdobích ide. jazyků hojnější (zvláště časté jsou v stind., pak i v staré řeč.), kdežto později jich ubývá a ustaluje se adverbialní určení děje („rychle přicházím“). Takové výrokové přívlastky se původně vztahovaly těsně k podmětu a tvořily s ním samostatný útvar větový, takže „pozdější jednotná věta původně byla souvětím, . . . souvětím staženým s jedním podmětem a se dvěma přísudky: *bratr nemocen, leží; kněz sedě, modlí se.*“ Splynutím obou částí v jedinou větu došlo k rozporu mezi významem a formou. Významem se totiž takto vzniklý výrokový přívlastek vztahoval vlastně k přísudku, neboť určoval blíže právě přísudkový děj vlastnostmi týkajícími se polohy nebo směru předmětu, okolností časových, rozdílů způsobových apod. Ale k vyjádření takových významů byly zvláštní útvary — příslovecná určení. Vyrovnávání rozporu mezi formou a obsahem proběhlo proto u doplňku tak, že „bývalý přívlastkový tvar nabývá povahy příslovecného určení a v příslovecné určení se i mění“. V příslovcích tak ustrnuly různé původně adjektivní tvary; např. původní nom. sg. m. se skrývá v příslovcích, jako je třeba lat. (*ad*)*versus*, něm. *selber*, slov. *nicb*, *pěšb* apod. A tak také během doby v slovanských jazycích ustrnovaly, tj. adverbializovaly se, původní nominativy nt-ových a s-ových participií.

Zubatý tedy vyvozoval přísudkovou platnost participií z jejich (adjektivně) jmenné slovně druhové platnosti, pokládá je za původní jmenné věty. Zároveň si však uvědomoval specifčnost těchto „jmen“, záležející v tom, že jsou to tvary tvořené od sloves, že tvoří součást slovesného systému tvarového. Práví: „V jazycích slovanských snad nejdéle se drží přísudkový přívlastek v tzv. přechodních; příčina toho je slovesná povaha těchto tvarů, která jim déle chrání jakousi větnou samostatnost, jakou jsme předpokládali pro přísudkový přívlastek vůbec.“⁶

PPs a PPt v staroslověnských památkách mají povahu polovětných vazeb vcelku již dosti podobně jako i v současných slovanských jazycích, ale na rozdíl od nich zachovávají si přece jen ještě větší míru přísudkovosti. Ukazuje na to — kromě toho, že v staroslověnětině existují vedle participií přechodníkových také jiné participiální typy přísudkové — ještě několik jevů dalších. Jsou to zejména spojení participiálních obrátů se slovesným přísudkem pomocí *i*, *a* apod., syntaktické zapojení participií do podmětové části věty a zvláštnosti v jejich mluvnické shodě s podmětem.

⁶ Srov. jeho rozpravu *K výkladu některých příslovcí, zvláště slovanských* (SbFil 3, 1912 — přetištěno v *Studiích a člancích II*, Praha 1954, 106—162).

155 Podporou názoru o větší míře přísudkovosti participií v staroslověnině je především fakt, uváděný v této souvislosti už od dob Potěbňových, že mezi participiemi a určitým tvarem přísudkového slovesa může stát *i* nebo *a* nebo *ti*.

Daleko nejčastější je tu (1) *i*.

Může stát (a) po participiu a před slovesem. Doklady s PPt: *въ оно времѣ слышавъ иродъ тетрархъ. слухъ чѣвъ. i řeče otroкомъ своимъ* Mt 14.1—2 Z, M *ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης τὴν ἀκοήν Ἰησοῦ καὶ εἶπεν τοῖς παισὶν αὐτοῦ; i πρίζωνσ' oba na desete. i παῖδες σ'λατι. δ'ρυα. π' δ'ρυα* Mc 6.7 Z, M *καὶ προσκαλεῖται (|| -λεσάμενος, om. καί²) τοὺς δώδεκα, καὶ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν; έκοζε έκ'τ' ochode. ostavi domъ svoi. i danъ rabomъ svojimъ vlastъ. i komužьdo dělo svoe. i vratъniku povelē da bьditъ* Mc 13.34 Z, M *καὶ δοὺς τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ἐκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ τῷ θυρωρῷ ἐνετείλατο, ἵνα γρηγορῇ; sědē na večeri sъ oběta na desete učeníkoma svojimъ. priemъ na večeri chlēbъ. i pochvalъ bа. i přelomi. i dastъ učeníkomъ svojimъ glē* Euch 46b 4—9; *daždi mi vlagъ tvoichъ štedrotъ. (въ) izgorěvъšee grěchy srce moe. i otъgъnavъ mrakъ grěchovъnъi. i vъzъzi vъ nemъ. iskrъ tvoego mlđiě* Euch 78a 4—8 (podle Frěkovy poznámky v edici Euch je prý toto *i* nadbytečné); *ne sъčetai mne sъ prokletymi. nъ έko bъ obrašъtъ. i pomilui mę* Euch 84b 18—21 *μη συναριθμήσης με τοῖς κεκατηραμένοις, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἐπιστρέψας ἐλέησόν με; i priemъ prъ nožę izdroky ego. i rečetъ se* Euch 96a 24—96b 2 *καὶ λαβῶν ὁ ἱεροὺς ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ ψαλίδιον, λέγει οὕτως; onъ žе vъprъnoje vъzemъ vъzъženъ svěštъ. položimъ podъ spъdomъ. i řeče kъ ženě svojei* Supr 25.19—22 *ὁ δὲ . . . λαβῶν ἀπτόμενον λύχνον τίθησιν ὑπὸ μῦδιον καὶ φησὶν πρὸς τὴν γαμετὴν αὐτοῦ; i uslyšavъ byvъšeje. i porече sę sъ materějъ dětišta* Supr 44.10—12 *καὶ μαθὼν τὸ γεγονός συνήγαγεν τῇ μητρὶ τοῦ παιδίου; onъ žе otvъzъ usta svoja i řeče tako* Supr 59.6—7 *ἀνοίξας δὲ τὸ ἐμβρότητον αὐτοῦ στόμα, ἀπεφθέγγετο οὕτως; vъzvrativъ žе sę kamъkъ na lice kneže i sъkruši jemu vъse lice* Supr 74.14—16 *ἤνεγκε τὸν λίθον καὶ συνέτριπεν αὐτοῦ τὴν ὄψιν; vъzvъrěvъ očima svojimъ. i uzvъrě staago savina vlěkoma sъ noždejъ velikojъ* Supr 146.14—15 *ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὄρᾱ τὸν ἅγιον Σαβῖνον ἐλκόμενον ὑπὸ βοηθείας πολλῆς; tъgda svętyi přěklonivъ kolěně. i pomoli sę na městě tomъ* Supr 235.2—4 *τότε κλίνας τὰ γόνατα προσήξετο (viz ještě 11.23—26; 36.11—13; 45.7—11; 46.9—10; 52.12—14; 62.2—3; 112.25—28; 154.21—24; 171.10—13; 172.4—6; 218.8—10; 228.3—5; 255.26—29; 258.20—24; 276.19—22; 277.8—10; 293.22—30; 294.6—9; 326.9—11; 468.5—6; 488.13—14; 515.21—24; 516.12—13; 518.11—12; 519.25—27; 524.25—26; 529.24—26; 550.26—27; 552.25—29; 554.28—555.1; 564.9—12; 567.8—10).*

Některé podobné doklady patří k tomuto typu možná jen zdanlivě. Tak např. *i* po participiu nemusí být vždy jen spojkou (nebo interjekcí), nýbrž akuzativem sg. m. zájmena *ъ*;⁷ někdy to

⁷ Neměly proto zůstat bez poznámky doklady jako *i povelěvъ oslabiti sъ gněvomъ vъzvъvъ i glagolę* Supr 49.14; *nesože i provaždajōšte doži i da pogrebenija* Supr 208.23; *i usěknъtъde i vъvъtъ-*

nelze zcela jednoznačně rozhodnout, srov. např. *έδοξίτην βο ίμη. σέτη πριίμη χλιέβη πρέλομη* i *ρεέ Cloz 7b 17—18 έσθιόντων αυτών και πιώνόντων, λαβών έρπον . . . εύχαριστήσας και κλάσας έλεπε.*

Jindy by zase mohlo být takové *ί*, pokud stojí těsně po mužském participiu v pl., koncovkou tvaru složeného; ani tu v jednotlivých případech pevná kritéria nejsou, srov. např. *ί vσι slyδανυδει δινιζε σε L 2.18 Z, M, S × slyδανυδει δινιζε σε A και πάντες οι άκούσαντες έθαύμασαν.*

Ale i v těch případech, kde jde nepochybně o přechodníkové participium, o *ί* a o finitní tvar slovesný, je někdy možné pojetí dvojí; tak např. v následujícím dokladě záleží na tom, bylo-li slovo *ίθημιζαν* chápáno jako předmět slovesa *οβρέσθι*, nebo jako předmět slovesa *πρηνεσθι*: *ί οβρέθ ζυρωο. ί ίθημιζαν πρηνεσε ίμη Supr 220.22—23 και έλθών θυσλαν και λίβανον προσεκόμισεν αυτοίς.*

Zvláštní variantu zkoumaného typu tvoří věty, v nichž *ί* má funkci nevětnou, tj. stojí nikoli před slovesnou větou jako celkem, nýbrž jen před některým jejím členem, srov. např. *milostь бзій. ί έκλήμιε. ί οτρυπυθενιε γρέχομη στυψε ισπροδύθε. ί sami sebe ί drugy druga. ί vese živoτe naδy. χηυ βεσπυρυεπυμη δυ ναδemu. πρέδαδιμη Euch 57a 15—19; υτωρδίνυδε že nikeiskoye stoye πρavyoye vέroy kup'no. ί ti ustaviζε ustav' vέroy Supr 202.6—9 κρατύσαντες δε και αυτοί την έν Νικελά πιστω, συνοδα και αυτοί ώρισαν περι της πιστεωσ. Je zjevné, že věty tohoto druhu nepředstavují skutečné doklady na spojení participia s přísudkovým slovesem pomocí *ί*.*

Doklady s PPs: *ί abie vυschode οτυ vody. ί vidé razvodésta σε nbsa Mc 1.10 Z, M, S και εύθυς άναβαίνων έκ του ύδατοσ ειδεν σχιζομένους τουσ οδρανούσ; ί σε μοζι ποσεστε να οδρέ έκα. ίζε βέ οslableny. ί iskaachoy vbnesti ί L 5.18 Z, M, A (S neúplně) και ίδου άνδρες φέροντες έπι κλίμησ άνθρωπον, οσ ήν παραλελυμένος, και έζήτουν; rachiλb πλαδούσθι σε έγεδy svoichy. ί ne chotéaše utéšiti σε Mt 2.18 A, S 'Ραχήλ κλαίουσα τά τέκνα αυτης, και ουκ ήθελεν παρακληθηναι; b'y . . . στυρδυζε podze moi έκο eleni. ί na vysokychy postavléje mje naukajze rycé moi na bran'y. ί polozi lqky μέδενy μυδyci μοι PsSin 17.33—35 ο θεός . . . (ό) καταρτιζόμενος τουσ πόδασ μου ώσ έλάφου και έπι τά ύψηλά ιστών με, διδάσκων χειράσ μου εις πόλεμον και έθου τόξον χαλκουν τουσ βραχιονάσ μου; πpιpαδαζε κy χηυ. ί glavoy tvojoy postpizaesθi Euch 86b 9—11 Χριστω πpocπιπτωv και την κόμηv σου άποκείρεισ; imy pokaanιe. ί τέμη πpιjeτb κλημυέ c(rstva) tvoego LiSin Ib 14—16; šydy že velikyi antonii ky iskuytynummu pauly. vedy ί ty. ί glagola jemu Supr 171.25—28 άπελθών ουν ό μακάριοσ 'Αντώνιοσ πpόσ τον δόκιμον Παύλον άπήγαγεν και αυτοίς, και λέγει αυτω; τyгда césarь theodosii c'y cытiжe to πpиimy. πpocε σyεταago κpυšτενιja. ί κpυστι σε Supr 197.24—26 ταυτα άκούσας ό βασιλέσ Θεοδόσιοσ, και άσμενέστατα άποδεξάμενος, ήξίωσε λαβείv το άγιον βάπτισμα και έβαπτίσθη; ί poyemь minuye ί spéše jakoyže je podoba. ί na to πpидеθi ί cытvopиθi usta taka jaka že réchomь Supr 380.25—27 και οδω πpocσβαίνων και σπouδάζων ώσ χοή, και έπ' εκεινου ήξειс, και κтήση στόμα τοιουτοv (viz ještě 538.19—22; 544.9; 565.18—21).*

Také tu, stejně jako u dokladů s PPt, jde možná v některých dokladech o *ί* nevětné, vytýkající jen některý větný člen.

γoδe ί vυ réky Supr 254.20, které v souvislosti s pojednáním o přísudkové samostatnosti participií cituje Rudněv (ČSJLD SSSR 1956, č. 1, str. 29); jde tu zjevně o akuzativy osobních zájmen, jak ostatně u všech těchto tří dokladů uvádí už K. H. Meyer (Wörterbuch 155b).

Může stát (b) po slovese a před participiem. Doklady s PPt: *ise sne dn̄v̄. pomilui ny. i po věře eju otvrze* (podle Frčka místo „otvrzъ“) *oči oběma. i podav̄ ima p̄ot̄b̄ š̄stvovat̄i vslěd̄b̄ tebe. te molim̄ gi ische sne b̄zei Euch 33b 15—19; neukrostenii bo bezakoniju dělatele. otrěšiv̄še. pojas̄t̄ jemu. vlas̄y jemu v̄zvzvaš̄e. i rast̄rvzav̄še r̄izy jemu otr̄ vyj̄e do nogu* (a dále text bezprostředně pokračuje: *mečem̄ udaren̄t̄ byv̄t̄. i tako přēdast̄ d̄š̄o gospodu*) Supr 61.28—62.3 . . . *καὶ διαρρήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτοῦ; oblobyza prav̄dn̄aago glav̄o i desnic̄o. i moliv̄t̄ i sam̄t̄ s̄t̄ gov̄eiv̄t̄stvov̄t̄ i tichostij̄o. obrativ̄t̄ se i rek̄t̄* Supr 553.23—25 (viz ještě 158.10—11; 394.24—28; 462.18—19; 553.1—2).

Zvláštní případ, který by snad mohl také patřit mezi doklady tohoto druhu, je tento: *na negože pride učeniķt̄ svoi. ijuda skariot̄sky. i lob̄zvavy na lokach̄t̄* Euch 47b 21—23; Frček v edici Euch sice poznamenává, že je třeba číst jej i *lob̄zva i*, ale bylo by patrně možno číst jej i *lob̄zvav̄t̄ i* (= *ju*). Další doklad — *se cēsar̄t̄ tvoi gr̄ed̄et̄ ti prav̄ndiv̄t̄. i vsl̄d̄t̄ na žr̄ēbe juno* Supr 324.18—20 *ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ ἐπιβεβηκώς ἐπὶ πῶλον ὄνου* — patří sem jen zdánlivě; jde v něm velmi pravděpodobně o dvojnásobný doplněk *prav̄ndiv̄t̄ i vsl̄d̄t̄*.

V některých spojeních není konečně jasné, tvořil-li participiální obrat syntaktickou jednotku se slovesnou větou předcházející, nebo následující, srov. např. *glav̄o na vyš̄r̄n̄im̄ m̄st̄ē položi. i na nei množ̄ēš̄ižē ŗjv̄stv̄iē utvr̄z̄d̄b̄. ne zast̄op̄aj̄š̄ta druḡt̄ druḡa. vlas̄y že glav̄o pokrȳt̄ esi* Euch 7b 6—11 *κεφαλὴν μὲν ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων δεῖς καὶ ἐν αὐτῇ τὰς πλεῖστας τὰς τῶν αἰσθήσεων καθιδρύσας μὴ παρεμποδίζουσας ἀλλήλαις, ταῖς δὲ θριξίν τὴν κεφαλὴν ὀροφώσας*.

Doklady s PPs: *s̄t̄ gn̄ev̄nom̄ v̄zv̄t̄va i glagol̄e* Supr 49.13—14 *μετὰ θυμοῦ ἀνέκραξεν λέγων; tako id̄ēaš̄e na pov̄el̄ēn̄je staago. i ni jednomu rakosti tvor̄e* Supr 558.21—22.

Nepatřil by sem však doklad *otr̄šed̄t̄ raky pomoli se i reky* Euch 47a 15—16, je-li správně Frčkovo čtení tvaru *pomoli* jako participia (*pomol̄i*).

Dvojnásobné jsou konečně i doklady, jejichž interpretace záleží na povaze pauzy mezi větou předcházející a následující (je-li koncová, nebo nekoncová), srov. např. *uč̄ini imena ich̄t̄. v̄t̄ k̄v̄n̄igach̄t̄ ž̄ivot̄nych̄t̄. na ion̄ē avram̄li. isakov̄ē iēkov̄li. na m̄st̄ē ž̄iv̄ošt̄ich̄t̄. v̄t̄ nasl̄ēdi cr̄st̄va n̄b̄snaago. i v̄t̄ rai piš̄t̄e v̄t̄vod̄e j̄e. s̄t̄ sv̄ēt̄lymi ap̄ly tvoimi. v̄t̄ st̄yč̄t̄ tvoič̄t̄ obit̄ēlech̄t̄. s̄t̄ v̄t̄z̄dv̄ign̄i t̄l̄esa naš̄a* Euch 65b 2—10 *κατάταξον [τὰ πνεύματα αὐτῶν καὶ] τὰ ὀνόματα ἐν βίβλω ζωῆς, ἐν κόλλοις Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἐν χώρᾳ ζώντων, εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, ἐν παραδείσῳ τρυφῆς διὰ τῶν φωτεινῶν ἀγγέλων σου εἰσάγων ἅπαντας εἰς τὰς ἀγίας σου μονάς. Συνέγειρον καὶ τὰ σώματα ἡμῶν*.

Může stát při sledu členů „podmět — participium — přísudkové sloveso“ (c) mezi podmětem a participiem, srov. *mati že jeḡo i ne ispoč̄iv̄n̄š̄i v̄z̄d̄v̄n̄š̄i r̄oč̄ē i tek̄ošt̄i ide plač̄ošt̄i se do staago mož̄a* Supr 43.26—29 *ἢ δὲ μήτηρ μὴ ἀναπαυσάμενη, ἀλλομένας ἐκπετάσασα τὰς χεῖρας δραμαία ἀπήει ὀλολόζουσα μέχρι τοῦ ἁγίου ἀνδρός; jeḡda kto i rabotaj̄e raduj̄et̄ se* Supr 447.15—16 *ὅταν τις καὶ δουλεύων εὐφραίνεται*.

V tomto slovosledném typu je však možnost chápat i nevětně prakticky největší; i oba citované tu doklady jsou jen nejjisté.

Jen řídce jsou dosvědčeny případy, v nichž je v stsl. mezi participiém a určitým tvarem slovesným (2) a. 156

V kanonických památkách jsou doloženy pouze doklady, v nichž stojí po slovese a před participiém, a to přítomným, srov. *ι στρωτῶς ριζυ κτ παγγιμῶς σε πριμῆσι. α υβριγε τοῦδε ζῶντινε στυγιῶν* Supr 93.20—22 *καὶ ῥίψας τὰ περιβόλαια, τοῖς γυμνοῖς ἑαυτὸν ἐγκατέμιξε, κράζων τὴν αὐτὴν βοήην τοῖς ἀγίοις; αἴτε ἑβῆνῶ ἰεσι. ἑβῆνῶ πριδι κτ christosu istinnuumu bogu našemu. a ne aky prvnyi iměje zly svobody* Supr 328.11—13 *εἰ πιστὸς εἶ, πρόσελθε Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῖν, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχων τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν* Si *fidelis es fideliter accede ad Christum verum Deum nostrum, et non quasi velamentum nequitiae habens libertatem; širotojo podragṭ mneže se zakonṭ sṭchraněšte veličajotṭ. a nič' sože istiny nikakože imějše. ni blagočstija jednogože slovese tvorešte* Supr 339.22—26 *τῷ πλατισμῷ τῶν κρασπέδων νομοφυλακεῖν μεγαλαυχούντων, μηδὲν δὲ τῆς ἀληθείας ὄλης φρονιζόντων, μηδὲ τῆς εὐσεβείας μηδὲνα λόγον ποιουμένων.*

V následujícím dokladě se spojuje a s i: *ne bo domṭ molitvṭnyj tṭčjo bēaše isprṭhenṭ jedinṭ. a i tṭ velikṭ sy. nṭ i okrogṭnēje vṭse chlēviny* Supr 563.3—5.

Jen ojedinělé je konečně v takových participiálních vazbách (3) ti, které je dosvědčeno pouze po participiu a před určitým tvarem slovesným. 157

Doklady s PPT: *blaženi bo ježe ne viděvṭše ti věrovaše* Supr 506.10 *τρισμακάριοι δὲ οἱ μὴ ἰδόντες με, καὶ πιστεύσαντες; αἴτε mi jestṭ propovēdati. viděvṭ ti propovēdē* Supr 510.26—27 *ὁ κηρύττει μέλλω, θεάσομαι, καὶ κηρύττω.*

Doklad s PPs: *nikṭože bo tajṭ vědṭ svoi. a ne pokazajṭ ego vračju. ti icělētṭ* Euch 68a 7—9.

Vazby uvedené v §§ 155—157 pokládal ještě Miklošič za jev rušivý, nenáležitý.⁸ Teprve Jireček na základě srovnávacího materiálu slovanského dovodil, že i v apodozi vět spojkových i participiálních je starý rys obecně slovanský.⁹ Tento názor se pak od podrobného rozboru Potebňova (*Zap. I.II* 185—193) v slavistice přijímá takřka obecně. Z prací po Potebňovi, v nichž jsou vysloveny pochybnosti o ústrojném domácím rázu těchto konstrukcí, je třeba především připomenout ne zcela jasné stanovisko Grünenthalovo k této otázce: zdá se mu, že v řadě těchto dokladů (v stsl. evangeliích) s participiém (minulým), s i a určitým slovesem nastupuje zmatení dvou konstrukcí — minulého participia a aoristu, které je nutno přisoudit opisovačům (*AslPh* 32, 1911, 10). To je formulace velmi se blížící starému

⁸ Viz např. jeho poznámky v úvodu k edici *Chronica Nestoris*, Vindobona 1860, str. IX, nebo u dativů absolutního ve *Vergl. IV* 827.

⁹ J. Jireček, *Nákres staročeské mluvnice*, Praha 1870, 79.

pojetí Miklošičovu, ačkoli Grünenthal na druhé straně sám připomíná jako závažný fakt, že se takové *i* klade někdy v stsl. překladech mezi participium a aorist (případně i mezi dva aoristy) také tam, kde pro ně v řeckém textu příslušná předloha (*καί*) není (tamt. 9). S Grünenthalem souhlasí i Angelovová (*Ptzip.* 32). Názor o neústrojnosti podobných vazeb v staroslověnštině je dále rozšířen v slavistice francouzské. Tak A. Meillet soudí, že spojení participia s určitým tvarem slovesným pomocí *i* vzniklo při revizi původního textu, a to népozorností upravovatelů, kteří nahrazovali v konstrukci V + *i* + V jeden určitý tvar slovesný participiem.¹⁰ Podobně A. Vailant (*Rukovodstvo* 402) pokládá užití *i* spojovacího participiální obrat (nebo spojkovou větu vedlejší) s větou hlavní za chybné a přisuzuje je také opisovačům; pomýšlí při tom i na vliv byzantské řečtiny. Podobná spojení prý svědčí o úpadku citu pro podřízenost a obraty jako „*призванъ i рече*“ nejsou nic jiného než špatný knižní překlad lidového spojení dvou aoristů. Toto pojetí je však neudržitelné; mluví proti němu důvody vyslovené už slavistikou starší. Nověji pak s ním přímo polemizuje J. Kurz;¹¹ jeho vývody, opřené o důkladnou analýzu těchto vazeb a o jejich zasazení do srovnávacích souvislostí, jsou zcela přesvědčivé.

159 Pro posouzení poměrů v staroslověnštině je užitečné pozorovat poměrně početné varianty z evangelních kodexů. Je jich několik typů.

(a) Jsou to především různočtení s *i* a bez *i* ve spojení P + V (nebo V + P). Většinou je *i* dosvědčeno jen v jediném ze čtyř evangelních kodexů, kdežto v ostatních (buď ve všech třech nebo aspoň ve dvou) je čtení bez *i*, srov. *krъštъ se is. i vszide otъ vody* Mt 3.16 Z × *krъštъ že se isъ. vszide abie otъ vody* A, S βαπτισθεῖς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος (a podobně ještě Mt 8.2 Z × M, A, S; Mt 8.14 A × Z, M, S; Mt 14.29 S × Z, M, A; Mt 26.62 A × Z, M, S; Mc 1.43 A × Z, M, S; Mc 7.33 S × Z, M, A; Mc 15.29 M × Z, A, S; L 2.40 S × Z, M, A; L 8.51 A × Z, M, S; L 9.5 M × Z, A, S; L 9.38 A × Z, M, S; L 10.30 Z × M, A, S; L 10.33 A × Z, M, S; L 10.41 A × Z, M, S; J 1.31 S × Z, M, A; J 1.43 A × Z, M; J 6.25 Z × M, A; J 11.28 Z × M, A, S; J 18.3 A × Z, M, S; J 19.2 S × Z, M, A).¹²

V některých takových dokladech stojí jeden kodex proti jednomu, srov. *vědy že is. myslí imъ i reče imъ* Mt 12.25 Z × M bez *i* εἰδὼς δὲ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν εἶπεν αὐτοῖς (a podobně ještě Mc 1.26 Z × M; Mc 6.48 Z × M; Mc 8.23 Z × M; Mc 10.12 Z × M; Mc 10.51 Z × M; L 22.65 Z × M).

¹⁰ Viz *La critique des textes vieux-slaves et le participe passé en -ivъ* (RES 8, 1928, 46–49).

¹¹ Viz jeho článek *Problematika zkoumání syntaxe staroslověnského jazyka a nástín rozboru významu částic i, a apod. v konstrukcích participiálních vazeb s určitými slovesy* (sb. K historicko-srovnávacímu studiu slovanských jazyků 89–107).

¹² Nepatří sem patrně doklad *uzi rěvъ že narodъ i vszide na gorę* Mt 5.1 S × *narody vszide* Z, A ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους (// τὸν ὄχλον) ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος. Úryvek ze S by bylo možno číst stejně jako v Z, A, kdybychom uznali, že *ъ + i = y*.

A ve dvou dokladech konečně je čtení bez *i* dosvědčeno jen v jediném kodexu proti čtení s *i* ve dvou kodexech: *i v̄zvual̄b kamēn̄b velii na dv̄vri groba i otide* Mt 27.60 M, A × Z bez *i*² *καὶ προσκυλίσας λίθον μέγαν τῆ θύρα τοῦ μνημείου ἀπῆλθεν; πριζυαντ̄ ζε i des̄et̄b rab̄b svoičk̄b. i dast̄b im̄b des̄et̄b m̄bnas̄b* L 19.13 M, A × Z bez *i*² *καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνάς.*

(b) V druhém typu variant stojí proti spojení P + *i* + V (případně V + *i* + P) v jedněch kodexech spojení V + *i* + V v ostatních, srov. *i is̄v̄d̄t̄ is̄. vidē narody mnogy. i milosr̄d̄douan̄t̄ o nich̄b. i ic̄eli ned̄oz̄nyje ich̄b* Mt 14.14 Z (S *i milosr̄d̄douan̄y. is̄eli*) × *i milosr̄d̄va o nich̄b. i is̄eli* M, A *καὶ ἐξελεθὼν [ὁ Ἰς] εἶδεν πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἐθεράπευσεν τοὺς ἀρρώστους.* (a podobně ještě Mt 22.7 A × M, Z_b; Mt 25.7 S × Z, M, A; Mt 26.26 A × Z, M, S; Mc 5.31 Z, S × M, A; Mc 6.1 Z × M; Mc 7.34 Z × M, A, S; L 5.24 S × Z, M, A; L 6.8 A × Z, M; L 6.13 M × Z; L 9.54 Z × M; L 16.20–21 Z × M, A; L 21.2–3 Z, A × M, S; J 1.29 A × Z, M; J 1.48 A × Z, M, S; J 8.56 A × Z, M; J 17.1 A, S × Z, M, S (na jiném místě); J 20.8 A × M).

(c) Je dále dosvědčeno i trojí různé znění téhož místa, a to P + *i* + V × V + (*i*) + + V × P + V, srov. *i otvr̄z̄t̄ usta ei. i obr̄š̄teši statir̄b* Mt 17.27 M × *otvr̄z̄t̄ usta ei obr̄š̄teši* A, Z_b × *otvr̄zi ei usta. obr̄š̄teši statir̄b* S *καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὐρήσεις στατήρα; i uslyš̄an̄t̄ c̄sr̄t̄ irod̄t̄ sluch̄t̄ is̄v̄t̄. ēv̄e byst̄b im̄e ego. i glaše* Mc 6.14 M × *i uslyša ... i glaše* Z × *slyš̄an̄t̄ ... glaše* A *καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης ... καὶ ἔλεγεν* (a podobně ještě Mc 15.31 A × Z, S × M; L 8.43–44 A × S × Z, M; L 15.28 S × Z, M × A),

(d) A jsou konečně i ojedinelá různočtení další: *i priš̄ed̄t̄ is̄ v̄b dom̄b k̄rn̄ž̄b. i vidēn̄t̄ svir̄'ce. i narod̄t̄ ml̄n̄vešt̄b. gl̄a im̄b otid̄ete* Mt 9.23–24 Z, M × *i priš̄ed̄t̄ ... i vidēn̄t̄ ... i gl̄a* A × *i priš̄ed̄t̄ ... i vidē ... i gl̄a* S *καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχοντος καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς καὶ τὸν ὄχλον θοροβούμενον ἔλεγεν; i ot̄p̄rušt̄b narody. v̄l̄ēz̄t̄ v̄b korab̄b. i pride v̄b pr̄ēd̄ēly. magdalan̄sky* Mt 15.39 Z × *i ot̄p̄rušt̄b ... v̄l̄ēz̄t̄ ... i priš̄ed̄t̄* M × *i ot̄p̄rušt̄b ... v̄l̄ēz̄t̄ ... i pride* A, S *καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν; i se edin̄t̄ ot̄b sq̄st̄ič̄t̄b s̄t̄ isom̄b. prost̄er̄t̄ r̄ok̄o iz̄vl̄ēk̄t̄ nož̄b svoi. i udari raba ar' chiereoua. i ur̄ēza emu ucho* Mt 26.51 Z × *prost̄er̄t̄ r̄ok̄o iz̄vl̄ēk̄t̄ ... i udar̄b ... ur̄ēza* M, A (S neúplně *i se edin̄t̄ ot̄b sq̄st̄ič̄t̄b s̄t̄ isom̄b. i udar̄b raba archiereoua ur̄ēza ucho*) *καὶ ἰδοὺ εἰς τῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἀπέσπασεν τὴν μάχαιραν αὐτοῦ καὶ πατάξας τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως ἀφείλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον (|| ἐπατάξεν ... καὶ ἀφ.); ischodešt̄jumu na r̄ot̄b. p̄ritek̄t̄ edin̄t̄ bogat̄b. i rokloni se emu na kolēnu. v̄p̄rašaše i* Mc 10.17 Z × *pride ... i roklon̄t̄ se ... v̄p̄rašaše* M *προδραμών εἰς καὶ γονυπετήσας αὐτὸν ἐπηρώτα αὐτόν; nač̄er̄t̄ z̄v̄vati i gl̄e* Mc 10.47 Z × *nač̄er̄t̄ z̄v̄vati i glati* M *ἤρξατο κράζειν καὶ λέγειν (|| λέγων μίστο κ. λ.); podob̄n̄i sq̄t̄b ot̄roč̄ist̄em̄b. s̄ēd̄š̄tem̄b na tr̄v̄ž̄ist̄ič̄t̄b. i priglašāj̄ošte druḡb druga. i gl̄h̄oqt̄* L 7.32 Z × *podob̄n̄i sq̄t̄b ot̄roč̄ist̄em̄b s̄ēd̄š̄tem̄b na tr̄v̄ž̄ist̄ič̄t̄b. i priglašāj̄ošte druḡb druga. i glagol̄j̄ošte* M *ὁμοιοὶ εἰσιν παιδίους τοῖς ἐν ἀγορᾷ καθημένοις καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλους, ἃ λέγει (|| καὶ λέγουσιν || οἱ λέγοντες); ἔκ̄t̄ ēr̄t̄ es̄m̄b.*

vъземljо egože ne položichъ. i žьнѣ egože ne sѣachъ L 19.22 Z × vъzemle . . . i žьne M × vъzemljо . . . i žьнѣ A ἀνθρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων, ὃ οὐκ ἔθνηκα, καὶ θερίζων, ὃ οὐκ ἔσπειρα (|| αἴρω || αἴρω . . . θερίζω); oni že i togo bivъše. i dosadiše emu. pustiše i tъštъ L 20.11 Z × bivъše i dosazъdъše . . . pustiše M οἱ δὲ κἀκεῖνον δειράντες καὶ ἀτιμάσαντες ἐξαπέστειλαν κενόν; šedъ že i umyвъ se prozvrěchъ J 9.11 Z, M × šedъ že i umychъ se. i prozvrěchъ A ἀπελθὼν οὖν καὶ νηψάμενος ἀνέβλεψα (|| ἀπῆλθον, ἐνιψάμεν καὶ . . .).

160 Srovnání stavu v stsl. evangelních kodexech dovoluje vyvodit dva závěry:

(1) Spojení přechodníkového participia s určitým tvarem slovesným pomocí *i* bylo již v původním, cyrilometodějském překladu evangelií, i když jen řídce. Svědčí o tom jasně doklady, v nichž se všechny kodexy shodují (viz výše § 155). Z dokladů s variantami, uvedenými v předchozím paragrafu sub (a), zachovávají velmi pravděpodobně původní čtení s *i* M a A v dokladech z Mt 27.60 a L 19.13 (proti Z). Dále je patrně cyrilometodějské znění s *i* obsaženo aspoň v některém z oněch 7 dokladů ze Z, v nichž proti němu stojí verze bez *i* pouze v M; je příznačné, že *i* nemá (shodně s řečtinou) právě M, tedy text, o němž bylo prokázáno, že byl dodatečně revidován podle řeckého znění.

(2) Konstrukce zkoumaného typu pronikaly do evangelního textu dosti intenzívně v procesu jeho dalšího opisování a upravování. Svědectvím o tomto sekundárním šíření je velmi pravděpodobně většina zbývajících dokladů citovaných v předchozím paragrafu sub (a), tj. doklady s *i* v jediném kodexu proti čtení bez *i* ve všech kodexech ostatních. Nelze sice vyloučit možnost, že v tom nebo onom dokladě tohoto druhu je právě v ojedinělém čtení s *i* zachováno znění původní, v ostatních památkách při opisování a při dodatečné revizi potlačené, ale jako typ představují uvedená různá čtení vcelku spolehlivý důkaz o pronikání těchto konstrukcí v mnoha případech až do opisů.

Tímto zjištěním se však nijak nestavím na stanovisko Miklošičovo nebo Vaillantovo. Naopak. Vnikání těchto obrátů do textu památek (a to památek opisovaných na různých místech slovanského jazykového území) je mi svědectvím o jejich životnosti a rozšířenosti v slovanských jazycích, je projevem vlivu živého jazyka na jazyk památek; je tedy jen dalším potvrzením jejich domácího původu a ústrojnosti.

161 Podporou tohoto názoru jsou také fakta srovnávací: hojná, dobře doložená existence podobných vazeb v starších fázích i jiných slovanských jazycích, srov. příklady z památek církevněslovanských *вътворъ же въ томъ князѣи лѣта многа, i узрѣ многы мѣлвы* ŽM (Lavrov, *Materialy* 71); *въ utrii же день въ свѣтѣи иноцьскыи образъ облѣкъ се, i свѣтъ къ свѣту приимъ, i имѣ себѣ нарече Күрилъ* ŽK (Lavrov, *Materialy* 34); *vešteslavъ obraštъ se k' nemu i reče* VáclCharv (Vajs, *Sborník* 41); ze staré češtiny *tehdy lev*

vida také, aňo jemu těžko, rozběhna se hněvy velikými i roztrhne ji napoly Baw 32.20; dá jim milostivé vítanie a řka Baw 44.10; ze staré polštiny *Bojąc się tego Salomon i 'pogrzebl to istne drzewo bardzo głęboko wziemie* Rozm (Taszycki, Imielsowy 29); *Tedi naklonywszy sze lud, y poklonyl sze. A wiszedwszy synowye Izrahelscy, y uczynily jako przykazal pan Moyszeszowy* BZ 55b (tamt. 53); ze staré ruštiny po jaroslavě *že svъrkupivъšesę synove jeho: izęslavъ, svetoslavъ, vsevolodъ i muži imъ: krsněčsko, pečeněgъ, nikiřorъ i otložiša ubijenię za golovu, nъ kunami se vykupati* Rus. Prav. 123; *ženy ruskija vsplakašasъ, arkuči* Sl. o p. Ig. 17; ze staré srbštiny *azъ že izšъdbъ ... i vszđevъ rucě na nebo i rekočъ* MonSerb 100 (Jagić, Beitr. 70).

Obecně slovanské rozšíření tohoto typu a existence podobných konstrukcí v jazycích baltských vedly už Potebňu (*Zap. I.II* 187) k závěru, že jde o jev přinejmenším baltoslovanský, a brzy po něm nachází obdobu těchto slovanských konstrukcí Th. Forssmann (*Übertragung* 15) i v řečtině a latině, takže by je chtěl pokládat za jev obecně indoevropský. To je těžko prokázat zvláště proto, že slov. *a*, *i*, lat. *et*, řec. *καί* atd. nemají společnou etymologii. Starobylost tohoto typu z hlediska slovanského je však mimo jakoukoli pochybnost.

Poměry překladatelské, vývoj textů, jak se zračí ve variantách evangelních kodexů, i fakta srovnávací ukazují tedy na to, že uvedené spojení participia s verbem finitem v stsl. památkách není mechanickým a nesprávným napodobením v případech, kde má stejnou konstrukci předloha řecká, a že není ani nenáležité, nepotlačil-li slovanský překladatel takové *i* nebo *a* v případech, kdy překládal participiem některý ze dvou nebo několika určitých tvarů slovesných, spojených v řecké předloze pomocí *καί*.

Spíše se zdá, že řecké předlohy, v nichž bylo spojení přechodníkového participia s určitým tvarem slovesným pomocí *καί* nepříliš časté, působily naopak na stsl. překlady po této stránce brzdivě, retardačně. Názorně je to možno dokumentovat zejména na textu, jehož vývoj jsme mohli sledovat — na evangeliích: malé množství participiálních vazeb s *i* v původním jejich překladu (snad 10, ale asi ne více než 20 případů) chápu nikoli jako projev nedostatku této konstrukce v živém jazykovém základu staroslověnštiny, nýbrž jako důsledek příklonu k řecké předloze, jejímž vlivem by bylo užívání *i* s participiem a s určitým tvarem slovesným v překládaném textu proti běžnému úzu omezeno. Vykládám tedy vliv řečtiny v tomto bodě právě opačně než A. Vaillant.

Snížená frekvence obrátů s participiem, určitým slovesem a s *i* v stsl. památkách kanonických se jasně projevuje ve srovnání s jinými texty. Např. v Z je ze 1165 přechodníkových participií připojeno pomocí *i* 39, tj. 3,2 % celkového počtu, kdežto v ŽM např. ze 110 je jich 11, tj. 10 %, v ŽK z 266 už 46 (počítajíc v to i obraty s *a*), tj. 17,2 %, ve VácCharv z 48 např. 6, tj. 12,5 % apod. Nebo nevelká stě. památka Čtenie má celou řadu dokladů s *a* nebo *i* tam, kde je stsl. památka Z

(v souhlase se zněním řeckým) nemá, srov. *ale Jan bráníše se jemu a řka Mt 3.14 × ἰωανν̄ς ζε v̄zbranēše emu gl̄e διεκώλυεν αὐτὸν λέγων; přistápi k němu setník a prosē jeho Mt 8.5 × πριστοπι κ̄τ̄ η̄μου στ̄ηρικ̄τ̄ μολε̄ i προσήλθεν αὐτῶ̄ εκατόν-ταρχος παρακαλῶν αὐτόν; a vejdíce i budú tu bydliti Mt 12.45 × i vs̄ed̄t̄še ž̄vot̄e καῑ ἐξεληθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ; a vs̄ed v duom licoměrníkov i jedl jest L 7.36 × i vs̄ed̄t̄ v̄ dom̄t̄ faris̄eov̄t̄ vszleže καῑ εισελθὼν εἰς τὸν οἶκον τοῦ φαρισαίου κατεκλήθη (viz ještě Mt 15.1, 15.7, 28.18, Mc 12.42, L 4.42, 7.16, 7.37—38, 7.39, 8.6, 15.20, 24.23, 24.29, J 4.31, 7.15, 7.37, 9.19, 11.3, 11.31, 12.21, 12.23, 18.22, 18.40, 19.6, 19.12).*

Poučné jsou i poměry v stč. památce OtcB, z níž mohu uvést tato úplná čísla z listu 19a—103a (tj. ze strany 48—232 Smetánkova vydání):

(a) typ V + a + P je tu zastoupen 479 doklady, např. *i čemu taký pláč činíš, a jsúc již požítá žena* 85b;

(b) typ P + i + V je tu zastoupen 395 doklady, např. *a vstav stařec, i jede s ním* 76b;

(c) typ P + a + V je tu zastoupen 7 doklady, např. *tu naň vloživ břiemě, a sám také naň vsēde* 28a;

(d) typ V + i + P tu zastoupen vlastně není; v jediném dokladě tohoto druhu jde o i něvětne u záporu s významem „ani“, srov. *a sám sedě, točieše provázek, i slova neřka* 94b;

(e) participií přechodníkových spojených s verbem finitem bez takového i nebo a je tu celkem 206, z toho 141 přítomných, 65 minulých, např. *i jede od něho ten bratr, polepšiv sebe jeho naučením* 66a.

Z celkového počtu 1083 dokladů je tu tedy přechodníkových participií připojeno k verbu finitu pomocí i nebo, a 882, tj. 81 % celkového počtu.

Váhu těchto čísel nelze ovšem přeceňovat. Spojení s i, a apod. se jako jakási stylistická varianta přechodníkových participií prostých mohla objevovat tu častěji, tu méně často podle významových potřeb kontextu, ale i podle záliby pisatelů. Proto je jejich relativní frekvence v různých památkách velmi různá. Právě v stsl. památkách kanonických, jak ukázalo srovnání, je však nápadně nízká. Přitom vliv řečtiny na poměrně řídké užívání i, a mezi přechodníkovým participiem a přísudkovým slovesem se mohl v staroslověnštině uplatnit nejen ve smyslu překladatelské mechaniky (tj. přímým sledováním předloh), nýbrž i celkovým tlakem na povahu participiálních vazeb vůbec. Řečtina asi urychlila proces (který měl domácí předpoklady), vedoucí u participií ke ztrátě jejich dřívější větné platnosti a relativní syntaktické samostatnosti, vedoucí k jejich těsnějšímu sepětí s větou, s níž tvořila původně jakousi „souvětní jednotu“, řečeno slovy Zubatého. Stav v staroslověnštině je proto po této stránce pokročilejší než v jiných starých slovanských jazycích.¹³

¹³ Na tuto okolnost upozorňuje J. Bauer ve sborníku K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků 117. Viz též v této práci §§ 181—182.

Vedle poměrů překladových a textových a vedle fakt z oblasti srovnávací mluví však pro domovské právo tohoto typu přechodníkových participiálních vazeb v staroslověnštině i povaha celkového jejich zapojení do struktury staroslověnského jazyka. Že v něm nejsou prvkem cizorodým, neorganickým, ukazují podobné vazby dativu absolutního (viz § 53), nominativu absolutního (viz § 130) a jiných absolutivně užitých participií (viz § 142). Stejně spojení je dále dosvědčeno i u přechodníkových participií trpných, jako např. *styi že pavlъ na m'nožě močimъ. i bijemъ palicami železnami. бѣаcho бо раждъжены свѣтѣше се аky мльнии. i vьpijaše glagole* Supr 4.4—8 *ὁ δὲ Παῦλος [ὑπὸ τῶν δημίων] βασανιζόμενος ἐπὶ πλεῖον ταῖς ῥάβδοις ταῖς σιδηραῖς, ἀνέκραγεν λέγων.*

A konečně se *i*, *a* apod. užívalo i v apodozi spojkových nebo relativních souvětí, např. *i ako prědъsta prědъ anthiapatomъ. i řeče k њemu* Supr 117.23—24 *καὶ πρὸς τὸν ἀνθύπατου θαρρούντως ἔλεγεν.*¹⁴

Významové stránce spojení přechodníkových participií se slovesem pomocí *i*, *a*, *ti* věnoval dosud největší pozornost Potebňa (*Zap. I.II* 185—194). Odmítl názor, že by v tomto případě uvedenými spojkami (neboť nepochybuje o tom, že jsou to spojky) bylo spojeno sloveso s participiem jako výrazy funkčně, syntakticky zcela rovnocenné, jak soudili před ním Sreznevskij (podle kterého tu šlo o vypouštění slovesa *bъiti* u participia) nebo Buslajev (podle něhož tu participium samo stálo místo slovesa) (185—186). Jediným důkazem rovnocennosti obou částí spojených spojkou a úplné predikativnosti participia v obrazech jako *zavtra vьstavъ i řeče* je jen fakt, že v současném jazyce by tu mohla stát spojka vskutku jen mezi rovnocennými větami. Ale současný jazyk je podle Potebni „kompaktnější“ než jazyk starý; podobná spojková spojení pak jen jasně manifestují nedostatek spjatosti (svjaznost') v starém a lidovém jazyce. Na str. 191 až 195 vykládá P. konkrétní významové odstíny jednotlivých typů takových spojení. Tak užití *a*, *i* po minulém participiu a před slovesem zesiluje podle něho následnost v čase; *i* po přítomném participiu před slovesem odkazuje na důsledek příčiny, působící po celou dobu trvání děje vyjádřeného určitým slovesem; tedy *gnevajasъ i* (v silu etogo) *nevputišъ. a* před postpozitivním participiem přítomným má význam průvodnosti děje, „a pri etom“ (např. *ženy russkija vьsplakašasъ, a rkuči*). O významu tohoto spojení se pak Potebňa zmiňuje ještě na jiném místě, při výkladu o významu obrátů typu „Danilo... sožalisi otoslavъ syna si Lva“; tento obrat znamená podle P. „požalel, čto otoslal“, nikoli „otoslavši požalel“, neboť tento druhý význam by prý musil být vyjádřen spojkově, tedy *otoslavъ i sožalisi* (*Zap. I.II* 152).

V slavistické literatuře po Potebňovi se objevují různé modifikace názorů dosud

¹⁴ Takové vazby jsou v starších slovanských jazycích rozšířeny obecně, srov. např. stč. doklady u F. Trávníčka, *Hist. ml. česká* 3, *Skladba* 44—47, stolp. u Taszyckého, *Imięstowy* 53, strus. u Šapiro, *Očerki* 107, 113 aj., apod.

citovaných. Tak např. Jagić obnovuje domněnku o participiu jako dostatečném predikátu, souřadném a rovnocenném ve větách tohoto typu s predikátem slovesným (*Beitr.* 69—70), kdežto J. Gebauer odmítá myšlenku o syntaktické rovnocennosti participia se slovesem a mluví o jejich spojivém spojení jako o „vnějším“ (na rozdíl od „vnitřního“, tj. bez onoho *i* nebo *a* — viz *Hist. IV* 606 a 617). Z novějších prací vidí Němčenková (v duchu ruské školy) v stč. participiálních obratech připojených k verbu finitu pomocí *i*, *a* sekundární přísudky. Z faktu, známého již dříve, že se při antepozici participia užívá častěji *i*, kdežto při jeho postpozici *a*, vyvozuje, že byl rozdíl jednak mezi přísudkem slovesným a přísudkem participiálním, jednak mezi *i* a *a*: *a* mělo podle ní na rozdíl od *i* významový odstín odporovací a „silnější přízvuk“ (ból’šeje udarenije) (Uč. zap. Inst. slav. IX, 1954, 227—233).

Na rozdíl od autorů, kteří věnují pozornost na prvním místě významové a funkční stránce participií a interpretují *i*, *a* apod. jako spojky, vychází při analýze těchto slovanských vazeb J. Kurz z rozboru syntaktické a sémantické stránky právě takového *a* nebo *i*: spatřuje v nich interjekce nebo upozorňovací adverbia nebo aspoň slova zachovávající ještě stopy těchto původních významů. Z citoslovesného rázu *a* a *i* v těchto spojeních vykládá i fakt, že se jich neužívá obligátně, nýbrž jen (jako stylistického prostředku) v některých případech, kdy to bylo potřebné podle pojetí pisatelů. Rozdíl mezi *i* a *a* chápe opačně než Němčenková: *i* jako signál neočekávaného, překvapujícího děje následujícího bylo „silnější“, důraznější, emocionálnější než *a*, které vytýkalo a dodávalo další okolnost k hlavnímu ději.¹⁵

Správnost domněnky o reziduích interjekcionálního významu u *i* a *a* není vyloučena. I při tomto významovém odstínu mělo však *a* a *i* běžně funkci spojovací, navazovací. Jejich postavení mezi participiem a určitým tvarem slovesným svědčí tak o tom, že participiální obrat netvořil s ostatní větou kompaktní celek, nýbrž že měl ještě značnou míru syntaktické samostatnosti¹⁶ (i když v staroslověnině už asi poměrně méně než v ostatních starých slovanských jazycích).

B. Vztah k podmětu

165 O přísudkové síle participií v obrazech zkoumaného typu svědčí dále jejich těsný vztah k podmětu, přesněji řečeno fakt, že podmět, společný přechodníkovému parti-

¹⁵ Viz jeho diskusní příspěvek na konferenci o etymologickém slovníku slovanských jazyků (*Slavia* 24, 1955, 143—144); podrobněji ve sborníku K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků 95—107.

¹⁶ Na poměrnou samostatnost participiálního obratu ukazuje dále i užití navazovací částice že po přísudkovém slovese ve spojeních typu P + V + že. Je pozoruhodné, že také toto že pronikalo patrně do textu až v opisech, jak svědčí jeho doložení v variantách evangelních kodexů, srov. *vsazǫbъ že i na svoi skotъ. privede že i vs gostinico* L 10.34 Z, S × *vsazǫbъ že i na svoi skotъ privede i vs gostinico* M, A *ἐπιβίβασας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἴδιον κτήνος ἤγαγεν (δὲ) αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον* (viz ještě Mt 22.25 M × Z₆; J 6.19 A × Z, M; J 19.17 Z × M, A, S). Ke stejnému závěru vede i užití že u postponovaného participia v konstrukci typu V + P + že, srov. *pomozǫ namъ. milosrĉdovanъ že o nasъ* Mc 9.22 Z × *pomozǫ namъ. milosrĉdovanъ o nasъ* M, A, S *βόηθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεῖς ἐφ’ ἡμᾶς*.

icipiu a přísudkovému slovesu, bývá součástí preponovaného participiálního obratu (tedy stejně, jako stává v preponované vedlejší větě).¹⁷

Formálních příznaků tohoto zapojení podmětu je několik. Je to (a) fakt, že podmět může stát mezi participiem a větným členem k němu se vztahujícím (doklady viz níže § 172).

(b) V případech, kde podmět stojí po participiu a před určitým tvarem slovesným, mohla by svědčit o jeho vztahu k participiu interpunkce (jak také na materiálu staroruském dovozuje o. c. Istrinová). K tomuto jevu je ovšem možno přihlížet jen s krajní opatrností, protože funkce interpunkčních znamének v stsl. památkách dosud bezpečně rozpoznána nebyla, a jak se zdá, nemusí označovat pauzy řeči. Přesto si však zaslouhuje jisté pozornosti to, že v uvedeném slovosledovém typu se v evangeliích vedle četných dokladů bez jakéhokoli znaménka vůbec objevují velmi často právě doklady s tečkou až za podmětem; příklady ze Z: *видѣвъ же народы ѿ. милосръдова о нихъ* Mt 9.36; *и пристопѣше ученици его. възвѣше тѣло ego* Mt 14.12; *и слышавъ ѿ. отъде отъ тогдѣ* Mt 14.13 (srov. ještě např. Mt 14.14, 14.29, 14.35, 15.21, 15.28, 15.29, 28.18, Mc 3.6, 3.21, 5.13, 6.29, 6.35, 8.29, 9.24, 10.5, 10.14, 10.23, 11.22, 14.69, 15.8, L 5.2, 5.8 atd., celkem poměrně značné množství dokladů). Tento grafický úzus byl patrně zaveden už v původním cyrilometodějském překladě evangelií. Je totiž pozoruhodné, že typ „participium — podmět — tečka — slovesný přísudek“ je naprosto běžný a široce rozšířený ve všech čtyřech evangelních kodexech. Kromě mnoha případů shody mezi nimi záležejí pravopisné varianty u tohoto slovosledného typu prakticky jen v tom, že tečka v některých kodexech je, kdežto v jiných není vůbec, např. *слышавъ же ѿ. диви се ему* Mt 8.10 Z, M, S × A bez tečky; *и видѣвъ же народи. дивише се* Mt 9.8 S × Z, M, A bez tečky (variant stejného druhu znám několik desítek). Naproti tomu případy s tečkou před podmětem, tj. mezi participiem a podmětem, jsou jen zcela ojedinělé a objevují se jen v některých památkách; znám jen tyto 2 doklady: *не по многу же пристопѣше. стојѣштеи рѣше петрови* Mt 26.73 Z × M, A, S bez tečky; *тогда призванъ ego. гъ гла ему* Mt 18.32 S × *тогда призванъ и гнъ ego. гла ему* A × M, Z_o bez tečky.

O tom, že i podmět předcházející participium byl s ním v mnoha případech těsně spojen, svědčí některé zvláštnosti v užívání genitivu a akuzativu záporového. Jde tu o dva jevy úzce spolu souvisící:

(a) Především je pozoruhodné, že při záporu (často u záporného podmětu *niktože*) může stát předmět participia v genitivu (záporovém), srov. *и никтоже пивъ ветъча абы choштеть новуму* L 5.39 Z, M *και ουδεις πων παλαιον ευθεως θελει νεον*;

¹⁷ Je to bystrý postřeh J. S. Istrinové, která na staroruských dokladech poznala v takovém zapojení podmětu výraz predikativní platnosti participia (viz Izv. ORJaSl 24, kn. 2, 1922—1923, str. 73—93). Viz též R. Večerka, *K syntaktické funkci přechodníkových participiál v starších slovanských jazycích* (sb. K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků 129—130).

niktože ubo světilníka vžegъ. pokrivaetъ ego spqdomъ L 8.16 Z, M, A, S *οὐδεις δε λύχρον ἄψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει* (viz ještě podobně L 11.33).

Není to ovšem jev naprosto důsledný, jak ukazují varianty v dokladě *niktože vřložъ rkyk svoeje na ralo. i zře vřpětъ. upravlenъ estъ vъ crsi bži* L 9.62 Z, M, A (a stejně i Euch 91a 8—10) × *niktože vřložъ rkyk svojo na ralo. i zře vřpětъ upravlenъ estъ vъ crstno bže* S (a stejně i Supr 546.28—30) *οὐδεις ἐπιλαβὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εἴθητός ἐστιν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ*.

(b) A dále je pozoruhodné, že předmět určitého slovesa, které stojí po takovém participiu, může stát v akuzativu, srov. např. *da ne prišdъ vъ nezaępъ obręšetъ v y sępęštę* Mc 13.36 Z, M *μη ἐλθὼν ἐξαίφνης εὖρη ὑμᾶς καθεύδοντας; niktože světilníka vžegъ. pokrivaetъ i spqdomъ. li podъ odromъ polagaetъ* i L 8.16 A (v Z, M je *pokrivaetъ ego*, takže je nejisté, jde-li o gen. nebo ak., po *polagaetъ* pak není předmět uveden; v S není předmět nadto uveden ani na místě prvním) *οὐδεις δε λύχρον ἄψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει; niktože bo ukradъ čto gospoda svoego. i taję milostynję priimetъ* Euch 68b 16—19.

V dokladech uvedených ad (a) mělo zjevně participium přísudkový vztah k podmětu *niktože*; jinak by bylo kladné a jeho předmět by nebyl vyjádřen záporovým (!) genitivem. V dokladech uvedených sub (b) zase jako by se síla záporu „vypotřebovala“ na předcházejícím participiu a verbum finitum už nezasáhla; podobně někdy i v řadě několika negativních paralelních určitých tvarů slovesných stojí předmět u posledního z nich v akuzativu, jako by písař už zapomněl na zápor k němu se vztahující.¹⁸

C. Shoda s podmětem

167 Na přísudkovou povahu participií ukazuje dále také možnost jejich plurálové shody se singulárním podmětem, který je vyjádřen jménem hromadným. Tím je vyloučena přívlastková platnost participií v obratech tohoto druhu, jak poznala už Istrinová (l. c. 92) na podobných dokladech staroruských. Přívlastek má v takovém případě pouze shodu gramatickou, tj. singulárovou, kdežto shodu podle smyslu, tedy plurálovou, může mít (a v starších obdobích slovanských jazyků mívá většínou) právě přísudek.¹⁹ Participia se po této stránce chovají tedy podobně jako přísudek.

Stsl. přechodníkové participium může stát v plurálu (a) u singulárového substantiva s kolektivním významem, srov. např. *i abъ vъъ narodъ. viděvъše i užasę sę* Mc 9.15 Z, M *καὶ εὐθύς πᾶς ὁ ὄχλος ἰδόντες αὐτὸν ἐξεθαμβήθησαν; i vřstavъše v se množstvo*

¹⁸ Viz podrobněji R. Večerka (sb. Studie ze slovanské jazykovědy 192 n.).

¹⁹ Viz např. K. Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků* 218.

ιχθς. πρivedoσε i κς pilatu L 23.1 Z, M και ανεστάν απαν τó πληθος αυτών ηγαγον αυτών επι τον Πιλᾶτον.

Může dále stát (b) u číslovky, srov. např. *i slyšav̄se desēty. načeše negotovati* Mc 10.41 Z, M, A (S *slyšav̄sa*) και ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρξαντο ἀγανακτεῖν.

Participium však může stát v podobných spojeních i v singuláru, srov. např. *narodt̄ iže stoēchq ob on̄ polt̄ morē. vidēnt̄ ēko korablē inogo ne bē tu... vliēzo sami v̄ korablē J 6.22—24 Z × narodt̄ iže stoēaše... vidēnt̄ M × narodt̄ iže stoēaše... vidēnt̄se A ὁ ὄχλος ὁ ἐστῆκως πέραν τῆς θαλάσσης εἶδον (|| ἰδὼν || εἰδὼς || ἰδόντες) ... ἐνέβησαν; otrēšiv̄t̄ jegο narodt̄' vidēachq kapr̄oštē ot̄ nego krv̄vi Supr 51.12—13 και λύσαντες αὐτὸν οἱ ὄχλοι ἐώρων ἀποστάζοντα αὐτοῦ τὰ αἷματα.*

Doklady se singulárovou shodou participií nijak nemluví proti našemu výkladu. Plurálová shoda participií v dokladech uvedeného typu totiž jako shoda podle smyslu není obligátní, nýbrž jen potenciální.

Bylo by snad možno namítnout, že tvary na *-šte* nebo *-še* jsou ustrnulé, adverbializované už tvary participií, takže tedy nevyjadřují plurál a vůbec gramatické číslo, a jsou proto pro uvedenou argumentaci neprůkazné. Taková námítka by však byla lichá. V staroslověněštině, zejména v nejstarších památkách, zachovávají přechodníková participia v několika tisících dokladů, které znám, shodu s podmětem, ať je v kterémkoli rodě nebo čísle, ještě velmi přesně a důsledně (ve svém materiálu nemám jen příklady na pl. a du. neuter, k jejichž užití nebylo příležitosti); odchylky jsou jen zcela ojedinělé a pocházejí většinou z Euch a ze Supr.

UŽÍVÁNÍ TVARŮ JMENNÝCH A SLOŽENÝCH

Stsl. participia v přechodníkové funkci mají jmenný tvar; v jejich řecké předloze tu bývá participium bez členu. Jen ve velmi omezeném počtu dokladů stojí stsl. přechodníkové participium v jmenném tvaru i za řecké participium s členem, srov. např. *i vschvaljētz gē vsziskoštē ego PsSin 21.27 και αἰνέσουσιν κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν; o mnē proēchq pr̄jōštē vino PsSin 68.13 εἰς ἐμὲ ἔψαλον οἱ πίνοντες τὸν οἶνον (viz ještě 43.5, 93.20, 108.29, 134.6—7); i oni sv̄vezav̄t̄se č̄ha ot̄vsylachq Cloz 13b 17—18 και οἱ μὲν δήσαντες Χριστόν, ἀπέπεμπον; pride že i nikodim̄t̄ pr̄išēd̄t̄ κς isv̄ni pošt̄t̄je Cloz 14b 36—37 ἦλθεν δὲ και Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν νυκτὸς πρὸς τὸν Ἰησοῦν.*

V některých dokladech nelze s jistotou rozhodnout, jde-li o tvar jmenný, nebo o tvar složený, ale stažený nebo s koncovkou zjednodušenou haplografií nebo haplogií, srov. např. *nemy da bodqt̄ ust̄ony v̄stiv̄yje. gl̄hōšt̄je na praved̄t̄nago bezakonētye PsSin 30.19 τὰ χεῖλη τὰ δόλια τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν; sv̄mērit̄t̄ je sy pr̄ēz̄de vēkt̄ PsSin 54.20 ταπεινώσει αὐτούς, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.*

Tyto doklady (k nimž patří ještě i některé další, viz výše § 19 a § 20) se stsl. přechodníkovým (jmenným) participiem za řecká participia se členem představují

z hlediska překladového vlastně volnější pojetí řeckých předloh, neboť v těch tu jde vesměs o participia substantivizovaná nebo atributivní. Zároveň však tyto překladatelské poměry (pokud se můžeme spoléhat na to, že máme v citovaných dokladech před sebou znění skutečné řecké předlohy) svědčí spolu s doklady se složenými participii stojícími vedle paralelních s nimi participií jmenných (viz § 22 a § 40) o tom, že přechodníkové participium mohlo být v některých případech významově blízké participiu s funkcí přívlastkovou, ba i participiu substantivizovanému.

Svědectvím této významové blízkosti je i různocnění z evangelních kodexů se střídáním participia v tvaru jmenném, které je možno interpretovat přechodníkově, a participia v tvaru složeném, které má význam substantivní, srov. *užasaachō že se vsi. poslušajčšte ego o razumě. i o otvovětěchъ ego* L 2.47 Z × *vsī poslušajčštei* M, A, S *ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες*.

VYJADŘOVÁNÍ PŘEDMĚTU

- 169** Má-li přechodníkové participium a přísudkové sloveso společný přímý předmět, je pro staroslověnštinu charakteristické, že tento předmět je často vyjádřen jen jednou, a to buď u participia, nebo u slovesa, a nemusí se opakovat (ve formě akuzativu osobního nebo ukazovacího zájmena), jak to bývá většinou v jazycích současných. Názorně to ukáže srovnání stsl. textu s českým (podle Kral); v stsl. památkách je dosvědčena řada dokladů jako *i imъše i biše. i posolaše tъštъ* Mc 12.3 Z, M *καὶ λαβόντες αὐτὸν ἔδειραν καὶ ἀπέστειλαν κενόν* — Kral *oni pak javše jej, zmrskali ho a odeslali prázdného; mariě že sъbljudaaše vsę glъ svje. sъlagajčšti vъ sъrdьci svoemъ* L 2.19 Z, M, S (A bez *sъlagajčšti*) *ἢ δὲ Μαριάμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ* — Kral *ale Maria zachovávala všechna slova tato, skládající (je) v srdci svém; pokazavъ ubo otъpustiъ* i L 23.16 Z, M *παιδεύσας οὖν (αὐτὸν) ἀπολύσω (αὐτὸν)* Kral *protož potresce ho, propustím (jej)*; (viz ještě např. Mc 12.8, L 20.10, 20.15 aj.).

Přímým podnětem k takové vazbě je ovšem většinou stejné znění řecké předlohy.

Podobně i varianty z evangelních kodexů s opakovaným předmětem a bez něho mají většinou oporu ve variantách řecké předlohy, srov. *i sъnemъ e obitъ poňěviecejъ* L 23.53 Z × *i sъnemъ e obitъ e plaštaniecejъ* M *καὶ καθελὼν (αὐτὸ) ἐνετύλιξεν (αὐτὸ) σινδόν* (srov. ještě podobně Mt 14.3 Z × M; Mt 26.57 M, S × Z, A, S [na jiném místě]; Mc 9.27 M, S × Z, A; L 22.64 M × Z; J 19.16 Z, M, S × A). Bez opory v řecké předloze se opakované vyjadřování společného předmětu participia a přísudkového slovesa objevuje jen řídce, a to vždy jen v jediném kodexu, srov. *i imъ ego bijaše i glъ*. Mt 18.28 S × *i imъ davlěaše i glъ* M, Z₆ (*i emъ i davlěaše glъ* A) *καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπινηγεν λέγων; ἰσα že bivъ. předastъ i da i rasprъnотъ* Mt 27.26 Z × *πředastъ imъ da i rasprъnотъ* M, A, S *τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν (αὐτοῖς), ἵνα . . . ; uzrěvъ že jъ isъ prizъva jъ kъ sebě i reče ei* L 13.12 S × *uzrěvъ že jъ isъ priglasī. i reče ei* Z, M,

Α ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς προσεφώνησεν καὶ εἶπεν; *ποδοβѣно ествъ зрѣну горѣмѣну. еже приемѣ ѿкъ вѣнѣѣ е вѣ вѣтѣоградѣ свои* L 13.19 Z × *еже приемѣ ѿлѣкъ. вѣнѣѣ вѣ вѣтѣоградѣ* M, A (*еже вѣзѣметѣ ѿкъ і вѣнѣѣѣтѣ вѣ вѣтѣоградѣ* S) ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβαλεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ.

Některé varianty jsou složitější, srov. *і priimъ icelli і. і отъrusti і* L 14.4 Z, S × *і priemъ і icelli і і отъrusti і* M × *і priemy і. icellъ і отъrusti і* A καὶ ἐπιλαβόμενος (αὐτοῦ) ἴασατο (|| ἴασάμενος) αὐτὸν καὶ ἀπέλυσεν; *і курѣ пролѣницѣ. і сѣнѣтѣ обитѣ і вѣ пролѣницѣ* Mc 15.46 Z × *і курѣ плашѣницѣ і сѣнѣтѣ-і обитѣ-і вѣ плашѣницѣ* M × *і корѣ (sic) плашѣнѣнѣ. і сѣнѣтѣ е обитѣ вѣ плашѣнѣнѣ* A καὶ ἀγοράσας συνδόνα (καὶ) καθελὼν (αὐτὸν) ἐνελλησεν (αὐτὸν || αὐτὸ) τῇ συνδόνι.

PŘECHODNÍKOVÁ PARTICIPIA SLOVESA BÝTI VE SPOJENÍ SE JMÉNY A PARTICIPII TRPNÝMI

Jiným charakteristickým rysem v užívání přechodníkových participií jsou vazby **170** PPs a PPt slovesa *býti* ve spojení s trpnými participií sloves významových.

Příklad s trpným participií přítomným: *пришѣдѣша зѣти не приимѣюще. дрѣзѣмѣ съ рохотѣѣ блѣда* Supr 335.19—21 *κάτοχος γεγενῶς ἔρωτι πορνικῶ.*

Příklady s trpnými participií minulými:

PPs slovesa *býti*: *прѣдетѣ бо пророкъ моси. отъ ба наученѣ съ* Cloz 1b 28—29; PPt slovesa *býti*: *і ubienѣ byнѣ. вѣ третѣи днѣ. вѣскрѣснетѣ* Mc 9.31 Z, M, A, S καὶ ἀποκτανθεὶς μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσεται; *да помилѣванѣ byнѣ. і всѣкоѣ зѣлобы очищенѣ. пошѣдѣтѣ сѣ чхратѣ стааго твоего дѣха* Euch 56a 20—23; *і моѣнѣ byнѣ. сѣрѣсанѣ се оставѣ* Supr 124.18—19 καὶ ἐμαρτύρησε τὸ σῆμα τοῦτο κατέλιπεν; apod.

Jak zjistil B. Havránek, stojí však mnohem častěji trpná participia v přechodníkové funkci sama, bez činného participia slovesa *býti* (*Genera verbi II* 13, 73), srov. např. *досаѣдаѣмѣ трѣрѣаѣ. і умалѣѣмѣ млѣааѣ* Supr 474.2; *взведеі. да тобоѣ icellenѣ. chvaly vzdaetѣ ocju* Euch 28a 25—28b 2.

Participia slovesa *býti* stávají i u jiných slovních druhů, mají-li mít funkci polo- **171** větnou, blízkou přechodníkové. Bývá to zejména často (a) u adjektiv, srov. např. *како можете добро творити збли сѣште* Mt 12.34 Z, M, A, S *πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ѡстѣѣ онѣ рѣче. еште живѣ съ* Mt 27.63 Z, M, A *ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν; онѣ же дрѣселѣ byнѣ о словесе. отиде* Mc 10.22 Z, M ὁ δὲ στυγνάσας ἐπὶ τῷ λόγῳ ἀπῆλθεν; *аште кто приемлетѣ тѣло бѣѣ. і крѣѣ недостоенѣ съ. то грѣхѣ себѣ приемлетѣ* Euch 69a 14—17; *блаженѣи же савѣ рѣчалѣнѣ byнѣ вѣ умѣ. отиде* Supr 287.4—5 ὁ μακαρίτης Σάβας λυπηθεὶς κατὰ διάνοιαν, ἀνεχώρησεν. Bývá to dále i (b) u substantiv v nom., srov. např. *гѣа единѣ отъ рабѣ архiereонѣ рѣѣка съ. емѣѣ μεѣза рѣтрѣ уcho* J 18.26 Z, A, S *λέγει εἰς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως, συγγενῆς*

ὄν οὗ ἀπέκωψεν Πέτρος τὸ ὄπιον, i v pádu předložkovém, srov. např. *i v̄ gnévē sy načē glagolati* Supr 45.22 *ὃς παραγερόμενος καὶ ἐμμαϊνόμενος ἤρξατο λέγειν.*

Také adjektiva mohou stát v této funkci bez participia slovesa *býti*, ale jen velmi zřídka, srov. např. *is̄ ze ispr̄t̄h̄s̄ d̄ch̄a sta. v̄zvrati se* L 4.1 Z, M *πλήρης (ὄν) πνεύματος.*

POLOHA PŘECHODNÍKOVÝCH PARTICIPIÍ VE VĚTĚ

172 Přechodníková participia mohou stát před přísudkem i po něm.

I. Při postavení participia před přísudkem je možno rozeznávat několik slovosledných typů podle polohy podmětu:

Podmět je (a) před participiem; příklady s PPs: *samarēninh̄s̄ ze eter̄s̄ grēdy. pr̄ide nad̄s̄ h̄s̄* L 10.33 Z, M, A, S' *Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύων ἦλθεν κατ' αὐτόν; n̄s̄ i p' si prichodešte. oblizaach̄o gnoi ego* L 16.21 Z, M, A *καὶ οἱ κόνες ἐρχόμενοι ἐπέλειχον τὰ ἔλκη αὐτοῦ; zeml̄ē zybl̄ošt̄i se mētet̄s̄* Cloz 11b 3–4 *ἡ γῆ σαλευομένη ταράττεται; příklady s PPT: is̄ ze slyšav̄s̄ slovo gl̄emoe. gl̄a archis̄ynagogovi* Mc 5.36 Z, M *ὁ δὲ Ἰησοῦς παρακούσας . . . λέγει; ti vid̄n̄ts̄e tako div̄is̄je s̄je* PsSin 47.6 *αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως, ἐθαύμασαν; dn̄es̄ v̄rat̄nici adon̄n̄i. vid̄n̄ts̄e ego is̄tez̄* Cloz 13a 32–33 *σήμερον οἱ πωλωροὶ τοῦ ἄδου, ἰδόντες αὐτόν, ἔφριξαν.*

Podmět je (b) po participiálním obratu, tj. po participiu i po větých členech, které se k participiu vztahují; příklady s PPs: *i mimo grēdy is̄. vid̄ē leūdīj̄s̄* Mc 2.14 Z, M, A, S *καὶ παράγων ὁ Ἰϛ εἶδεν Λευίν; i se gl̄ē blaženy dad̄s̄ v̄r̄p̄et̄s̄* Cloz 7a 29–30 *ταῦτα δηλῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔλεγεν; příklady s PPT: i v̄s̄d̄s̄ k̄s̄ hei ad̄l̄s̄ rečē* L 1.28 Z, M, A *καὶ εἰσελθὼν πρὸς αὐτὴν εἶπεν; v̄stavn̄ts̄e na m̄je sv̄ved̄etele nepr̄aved̄n̄i. ich̄t̄ze n̄e sv̄ved̄eāch̄s̄ v̄v̄p̄rašaach̄o m̄je* PsSin 34.11 *ἀναστάντες μάρτυρες ἄδικοι ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με.*

Podmět je (c) mezi participiem a větým členem (nebo větou) vztahujícím se k participiu; příklady s PPs: *i přechodē is̄. ot̄s̄ t̄ođu. vid̄ē č̄ka* Mt 9.9 Z, M (A bez *ot̄s̄ t̄ođu*, S *mimoidy is̄. vid̄ē*) *καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖθεν εἶδεν ἄνθρωπον; vědy ze is̄ v̄s̄ seb̄ē. č̄ko v̄v̄p̄r̄s̄t̄oťs̄ o sem̄b̄ učen̄ici ego. rečē im̄s̄* J 6.61 Z, M, A *εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύουσιν περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν; příklady s PPT: i pr̄is̄ed̄s̄ is̄. v̄s̄ dom̄s̄ petron̄s̄. vid̄ē* Mt 8.14 Z, M, A, S *καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου εἶδεν; i vid̄n̄ts̄ is̄ vērō ich̄t̄. rečē* Mt 9.2 Z, M, A, S *ιδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν εἶπεν* (v evangeliích je podobných dokladů několik desítek).

Podmět je (d) po přísudku, srov. např. *t̄ođda ostavn̄s̄ narody ide v̄s̄ dom̄s̄ is̄* Mt 13.36 Z, M *τότε ἀφείς τοὺς ὄχλους ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν (ὁ Ἰϛ).*

Podmět (e) nemusí být slovně vyjádřen ani u participia, ani u slovesného přísudku, srov. např. *s̄ed̄je na bratra svoego klevetaas̄e* PsSin 49.20 *καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλει; sv̄v̄t̄k̄t̄s̄e i surov̄ami žilami bijate i po č̄r̄enu* Supr 156.16–17.

II. Při postavení participia po přísudku je zase možno rozlišit několik 173
slovosledných typů podle polohy podmětu.

Podmět stojí (a) před participiem, a to buď bezprostředně, nebo zároveň ještě i před přísudkem; příklady s PPs: *i pristopriše k̄ nemu narodi mnodzi. imošte s̄ sobojo chromy* Mt 15.30 Z, M *και προσηλθον αυτω̄ οχλοι πολλοι εχοντες μεθ̄ εαυτων̄ χωλους; s̄rešet̄e vy ěk̄b. v̄ skodolnicě vodq nesē* L 22.10 Z, M *συναντήσει υμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων; pristopriše k̄ nemu učenići ego gl̄ošte* Cloz 6a 5—6 *προσηλθον αυτω̄ οι μαθηται λεγοντες; i lobyzajot̄e i bratriě vsē. pojz̄ste p̄s̄ s̄ij̄e* Euch 97a 24—25 *ψάλλουσι στιχηρόν; příklady s PPt: s̄ij̄e oba na desete pos̄ola is. zapovēdēv̄e im̄b. gl̄e* Mt 10.5 Z, M, A (S bez *isus̄b*) *τούτους τούς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς παραγγείλας αὐτοῖς λέγων; se juže treticī evi se is. učeničom̄b svoim̄b. v̄stavn̄ ot̄b m̄rtvych̄b* J 21.14 Z, M, A, S *τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐγερθεῖς ἐκ νεκρῶν; ijudēi že ubo iny viny ostavn̄bše. na kr̄st̄b se ustr̄om̄iše. str̄ašt̄ny i ukoriz̄ny. primyšl̄bše s̄vsq̄d̄b* Cloz 11a 7—10 *οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι... ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὤρησαν, τιμωρίας ὁμοῦ καὶ ἀτιμίας ἐπινοήσαντες ὄργανον.*

Podmět stojí (b) až za participiem; doklady z evangelií jsou vesměs s varian-
tami, viz § 175.

Podmět (c) nemusí být slovně vyjádřen ani u přísudku, ani u participia; příklady s PPs: *glach̄o k̄ se b̄ v̄ cr̄k̄v̄e stoj̄ešte* J 11.56 Z, M *ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ ἐστηκότες; prognēvas̄je. v̄schod̄j̄ešte v̄ čr̄tm̄noe more* PsSin 105.7 *παρεπίκραναν ἀναβαίνοντες ἐν τῇ ἐρυθρᾷ; příklad s PPt: i p̄rdast̄e is̄a t̄p̄r̄. da i ras̄p̄n̄ot̄e* Mc 15.15 Z, M *καὶ παρέδωκεν τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας, ἵνα σταυρωθῇ.*

III. Kromě toho může stát participium mezi přísudkem a vztahujícím se 174
k němu infinitivem, srov. např. *emuže n̄sm̄b̄ dostoin̄b̄ pokloñ̄b̄ se razdr̄ěšiti. remene sarogu ego* Mc 1.7 Z, M, A, S *οὐ οὐκ εἰμι ἰκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ; nik̄tože n̄e možet̄e s̄vsq̄d̄b̄ kr̄p̄r̄kaego. v̄b̄d̄b̄ v̄ dom̄b̄ ego. ras̄chyt̄iti* Mc 3.27 Z, M *ἀλλ' οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ σκεῦή τοῦ ἰσχυροῦ εἰσελθῶν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσαι.*

V textech překladových je u přechodníkových participií dodržován v stsl. znění 175
skoro důsledně slovosled řecké předlohy. V evangeliích je tomu tak veskrze. Pokonce i stsl. slovosledné varianty mají většinou oporu v odpovídajících variantách řeckých předloh. Je tu tak několikrát dosvědčeno střídání slovosledných typů I.b × I.c, srov. *i v̄l̄ez̄b̄ v̄ korab̄ is. p̄r̄ēde* Mt 9.1 Z, M, A × *v̄l̄ez̄b̄ is̄ v̄ korab̄. p̄r̄j̄ade* S *και ἐμβάς (ὁ Ἰησοῦς) εἰς πλοῖον (ὁ Ἰησοῦς) διεπέρασεν* (viz podobně Mc 8.1 M × Z; 11.27 Z, M, S × A; L 23.46 Z, M × A). V jednotlivých dokladech se tu dále objevuje střídání typů I.a × I.d, srov. *ot̄v̄ēšt̄av̄ is̄b̄ i reče ei* L 10.41 A, S (bez *i*) × *ot̄v̄ēšt̄av̄b̄ že reče ei is̄* Z, M *ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ κύριος (|| ὁ Ἰς εἶπεν αὐτῇ),*

I.b × I.e, srov. *i mimo idy is vidē ēlva slēpa* J 9.1 M, A × *i mimo idy vidē ēka slēpa* Z και περιάγων (ὁ Ἰησοῦς) εἶδεν, I.d × I.e, srov. *i|všedť prochoždaaše isť vť erichq* L 19.1 M × Z bez *isusť* (A jinak) και εισελθὼν διήρχετο (ὁ Ἰησοῦς) τὴν Ἱερικῶ, II.a × II.b, srov. *vъzvъa že isť vť crkvi uče i glē* J 7.28 A × *vъzvъa že vť crkъkъve. uče is. i glē* Z, M ἔκραξεν οὖν (ὁ Ἰησοῦς) ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων (ὁ Ἰησοῦς) και λέγων.

Jen ve zcela ojedinělých případech neuvádí Soden ve svém aparátu k stsl. slovosledným variantám příslušná různocnění řecká. V stsl. evangelních kodexech je tak dosvědčeno střídání typu I.a × I.c, srov. *ioanť že slyšavť. vť ozilišti děla čhva posъlavť učeníky svoimi řeče kť němu* Mt 11.2—3 Z, M × *slyšavť ioanť vť ozilišti. . . řeče A* ὁ δὲ Ἰωάννης ἀκούσας (viz podobně Mt 15.32 Z, M × A, S místo participia verbum finitum), I.c × I.e, srov. *napadť že tť tako na prъsi isъvy glā emu* J 13.25 M × Z bez *tť—ř. ἐκείνος, I. × II.*, srov. *i otъvēštavť is glāaše. uče vť crkъkъve* Mc 12.35 Z, M × *i otъvēštavť isť. uče glāaše* A ἔλεγεν διδάσκων, II.a × II.b, srov. *vť tť dzъnť pristjopišę k nemu sadukei gljōšte* Mt 22.23 Z_b × *pristjopišę kť nemu gljōšte sadukei* M προσήλθον αὐτῷ Σαδδουκαῖοι, λέγοντες.

- 176 Po slovosledné stránce zasluhují pozornosti doklady, v nichž následuje participium bezprostředně po podmětu. Participium se tu svým významem blíží participiu přívlastkovému (viz o něm §§ 29—47), srov. např. (pro srovnání uvádím české znění podle Kral) *pristjopi kť němu žena. imqšti alavestrť mūra draga* Mt 26.7 Z, M, A, S *προσήλθεν αὐτῷ γυνή ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαροντίμου* — Kral *πρίστουπιλα k němu žena, mající nádobu alabastrovou masti drahé* (podobně Mc 14.3); *i sťbъrašę sę kť němu farisěi. i eteri otъ kъnižъnikъ. prišъdъšę otъ ēlma* Mc 7.1 Z, M και συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ φαρισαῖοι και τινες τῶν γραμματέων ἐλθόντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων — Kral *i sešli se k němu farizeové a někteří z zákoníků, kteříž byli přišli z Jeruzaléma; ěko že ěkť ochodę. ostavi domť svoi* Mc 13.34 Z, M ὡς ἄνθρωπος ἀπόδημος ἀφείς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ — Kral jako člověk, kterýž daleko odšel, opustiv dům.²⁰

²⁰ Přes jistou blízkost některých slovosledných typů přechodníkového participia k participiu přívlastkovému se však domnívám, že není správné uvádět bez jakékoli poznámky jako příklady volných přívlastkových participií doklady jako *vť velič mqcě sy načę pěti* Supr 17.26, *prězderečenaa že slavъnaja mčъa. poimъša blaženaaago isakia. vedosta i zatvorista* i Supr 196.1; aj., jak to dělá A. G. Rudnev (viz ČSJLD SSSR 1956, č. 1, 26—27).